

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УКРАЇНІ**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

Реструктуризація економіки України в умовах радикальної зміни економічної системи об'єктивно вимагає пошуку нових форм забезпечення розвитку соціальної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура розглядається як міжгалузеве утворення, що забезпечує потреби населення у різноманітних послугах, а її розвиток визначається такими об'єктивними закономірностями функціонування:

- 1) поліпшенням добробуту населення;
- 2) неухильним зростанням потреб населення у високоякісних товарах широкого вжитку і послугах;
- 3) комплексним розвитком і підвищенням ефективності функціонування галузей.

Розвиток соціальної інфраструктури тісно пов'язаний з розв'язанням соціальних та економічних завдань: максимальне скорочення витрат часу споживачів на одержання побутових послуг; зменшення вартості послуг; створення вільного ринку послуг і конкуренції між суб'єктами, що надають послуги; досягнення оптимальних пропорцій між галузями та видами інфраструктури. З метою вирішення цих завдань, необхідно всебічно обґрунтувати управлінські рішення щодо формування ринкових відносин у сфері реалізації послуг. Розвиток інфраструктури має здійснюватися відповідно з принципами соціальної справедливості, тобто з урахуванням суспільної праці. Тому обсяги використання послуг треба узгоджувати з фінансовими можливостями населення, практичною спроможністю людей оплатити вартість послуг, а також з передбачуваним розвитком економіки відповідних регіонів.

Кількісні та якісні показники стану населення впливають на обсяги й склад потреб, необхідних для життєдіяльності людей. У свою чергу потреби населення визначають необхідність формування в суспільстві ринку послуг, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури: комунально-побутовою сферою,

організаціями та підприємствами роздрібної торгівлі, громадського харчування, пасажирського транспорту, зв'язку, закладами охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

З розвитком продуктивних сил, науки і техніки зростають вимоги до підвищення продуктивності трудової діяльності, уміння і навичок працівників, рівня освіти та здоров'я людей, збільшуються потреби у різних видах матеріальних благ, в оздоровчих і культурних заходах. Через це постійно виникають нові різнобічні потреби у формі послуг, необхідних для подальшого розвитку суспільства.

Соціальна інфраструктура має конкретну територіальну прив'язку, оскільки вона функціонує у рамках кожного суспільно-територіального комплексу і зосереджена безпосередньо на території конкретних регіонів, областей, адміністративних районів, міст і сіл. Водночас соціальна інфраструктура є в кожній системі розселення – регіональній, обласній і локальній.

Як суспільно-територіальне утворення соціальна інфраструктура має свої особливості територіального розвитку й розміщення. Важливими чинниками формування соціальної інфраструктури є: 1) суспільно-географічне положення регіону; 2) особливості територіального зосередження населення і виробництва.

На формування соціальної інфраструктури помітно впливають природні умови. Від особливостей клімату, водних та земельних ресурсів залежить територіальне розміщення виробництв, формування систем розселення, рекреаційних систем, що, у свою чергу, впливає на особливості територіальної і галузевої структури соціальної інфраструктури території.

Істотний вплив на розвиток і розміщення соціальної інфраструктури мають виробничі чинники (обсяг, структура, технічний рівень виробництва, його шкідливість тощо), від яких залежить формування територіальної і галузевої структур промисловості та сільського господарства, співвідношення відомчих капіталовкладень і водночас – щільність виробничого персоналу, якісні та кількісні параметри демографічних потенціалів, розміри системи розселення. Звідси випливають особливості створення всебічно розвинутої соціальної інфраструктури для обслуговування працюючих і всього контингенту населення.

Існуюча структура населення, трудових ресурсів за статтю, віком, професійною орієнтацією тощо безпосередньо впливає на

використання послуг. Розвиток інфраструктури залежить від демографічної ситуації у регіонах, областях і районах, від темпів відтворення населення, частки непрацевдатних людей у його структурі, рівня зайнятості мобільних трудових ресурсів у виробничих процесах. Наявність чи відсутність певних соціальних груп населення у містах і селах визначає значною мірою структуру, ступінь і специфіку потрібних побутових та соціально-культурних послуг.

Система розселення населення формує каркас функціонування соціальної інфраструктури. На розміщення та розвиток об'єктів інфраструктури впливає передусім особливість територіального зосередження окремих населених пунктів, демографічних потенціалів систем розселення. Проте найбільшою мірою розселенські чинники визначають розвиток соціальної інфраструктури на рівні регіонів, де можна визначити мережу систем розселення у формі агломерацій та низових адміністративних районів. Це дасть змогу раціональніше спланувати розвиток соціальної інфраструктури у територіальному і галузевому розрізах щодо територіальної концентрації населення, споживачів різних послуг.

На розвиток і розміщення соціальної інфраструктури, особливо у великих містах, істотно впливають об'єкти інституційної і науково-технічної інфраструктури, тобто організації та установи сфери управління, планування й проектування, наукового, фінансового й інформаційного забезпечення. Від них значною мірою залежить своєчасне і правильне вирішення питань інвестування у систему соціальної інфраструктури, розвиток її матеріально-технічної бази, вдосконалення структури та підвищення ефективності суспільного господарства.

Підтримання необхідних пропорцій розвитку соціальної інфраструктури у галузевому і територіальному аспектах – важливий напрям політики регіонального розвитку.

Нова політика регіонального розвитку має полягати у розширенні самостійності та відповідальності місцевих органів влади й управління у вирішенні життєво важливих завдань регіонів країни. Сутність такої політики орієнтована на розмежування повноважень між усіма суб'єктами територіального господарювання. Децентралізація влади й адекватне розмежування повноважень передбачає передавання на рівень

місцевого і територіального управління основної частини відповідальності за соціальну інфраструктуру і соціальний розвиток міським та обласним органам місцевого самоврядування. У зв'язку із цим ключовим елементом нової політики регіонального розвитку є реальне життєзабезпечення населення регіонів, міст, селищ та інших населених пунктів комплексом матеріальних благ і послуг.

Держава має створювати сприятливі умови для розвитку галузей соціальної інфраструктури, виходячи з таких принципів: забезпечення державної підтримки розвитку галузей соціальної інфраструктури на рівні, що дає можливість населенню одержувати послуги в обсягах, які гарантують нормальні умови життєдіяльності; комерціалізація соціальної інфраструктури, діяльності її установ, яка має здійснюватися лише за умови, що впровадження тут ринкових відносин не завдасть шкоди суспільству; максимального залучення недержавних коштів на утримання і розвиток установ соціально-культурного призначення.

Науково-обґрунтована регіональна соціальна політика є необхідною передумовою побудови ефективної ринкової економіки, оскільки у ній мають бути максимально враховані місцеві особливості соціальних процесів. Це має сприяти зниженню соціальної напруги у суспільстві та зменшенню диференціації рівня розвитку регіонів.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Найважливішою детермінантою глобалізації є становлення нового технологічного способу виробництва – інформаційного і відповідної йому інноваційної моделі економічного розвитку. Головним і практично невичерпним ресурсом такої господарської системи стають творчі, інноваційні здібності людей, інтелектуальний капітал. Як наслідок, найбільш ефективними стають вкладення у самих працівників, у підвищення творчого потенціалу людської особистості, що фактично є невіддільним від особистого споживання. У такий спосіб формується саморегульований механізм, який дозволяє здійснювати інвестиції, що стимулюють економічне зростання за допомогою максимізації особистого споживання. Нова якість економічного зростання підвищує конкурентоспроможність національної економіки й забезпечує їй лідируючі гео економічні позиції, перш за все тому, що результат функціонування інтелектуального капіталу є унікальним і виводить національне виробництво за рамки цінової конкуренції [1].

Для України та інших країн, які перебувають у стадії індустріального технологічного способу виробництва, чинниками економічного зростання є підтримка конкурентноздатності на світовому ринку за рахунок зростаючих обсягів інвестицій, без яких неможливо здійснювати масове виробництво і домагатися ефекту масштабу, а також дешевої робочої сили. Останнє звужує масштаби внутрішнього попиту і, як наслідок, зростаючий випуск товарів орієнтується на зовнішній ринок. Обмежуються внутрішні джерела інвестування. Така модель робить національну економіку дуже залежною від світового ринку, всіх його структурних складових: фінансової – у плані одержання інвестиційних ресурсів, товарної – у плані попиту на вироблені товари, а також ринку робочої сили, тому що створює стимули для відпливу кваліфікованої робочої сили. Це призводить до збільшення потреби у зовнішніх джерелах інвестування, до неможливості кон-

курувати з постіндустріальними країнами, до неминучого вимивання висококваліфікованих кадрів у розвинені країни. Обмеженість і неадекватність моделі "наздоганяючої індустріалізації" наочно продемонструвала криза країн Південно-Східної Азії.

Глобалізація вже призвела до того, що інвестиції легко перетікають з однієї групи країн в іншу. Уже сьогодні очевидний той факт, що все більше інвесторів переводять свої капітали й виробництва у Китай, а в перспективі – у Росію й Україну, тобто у країни з дешевою робочою силою. Однак, після приєднання у 2004 р. нових членів, Європейський Союз має резерв дешевої робочої сили, а початок вільного руху людей перенесено ще на 7 років. Тому європейські інвестиції будуть спрямовуватися у ці нові країни, а не в Україну.

З іншого боку, варто враховувати прогнози МВФ про те, що у середньостроковій перспективі йде загальносвітове здешевлення робочої сили. Ті товари, у вартості виробництва яких значну частину займає робоча сила, також здешевіють. Основним двигуном цього процесу буде більша відкритість Китаю і посилення його впливу на світову економіку. Тому об'єктивно інтерес до інвестування у проекти, пов'язані зі створенням трудомістких виробництв у країнах із мінімальною оплатою праці, зміниться на користь високотехнологічних виробництв і послуг [2].

Україна, яка має значний ресурс висококваліфікованих кадрів, може опинитися у фокусі інвестиційних переваг міжнародного капіталу тільки за умови, коли усвідомить: дешева робоча сила не може бути сьогодні конкурентною перевагою – це створює тільки загрозу для розвитку; а структурна перебудова, орієнтована на індустріальну експортну модель розвитку, буде тримати економіку у стані перманентної кризи й стагнації. Здійснення структурної адаптації національного виробництва до його трансформації в "нову економіку" можливе тільки за умови проведення активної державної структурної й інвестиційної політики, що забезпечує перетікання ресурсів у перспективні галузі економіки. Технологічне оновлення вітчизняного виробництва, стимулювання розвитку високих технологій повинно стати найважливішим джерелом розширення внутрішнього ринку і на цій основі – стійкого економічного зростання. Стимулювати технічний прогрес і внутрішній ринок може лише політика випереджальної (порівняно з темпами зростання ВВП) динаміки вартості робочої сили.

Сьогодні Харків – це визнаний центр наукомісткої індустрії. У структурі промислового виробництва області найбільшу питому вагу мають харчова промисловість – біля 32% (а по Україні – лише 18%), машинобудування – біля 24% (відповідно по Україні – 14%), паливно-енергетичний комплекс – 24% та 28% відповідно. Металургія та оброблення металу для регіону є обслуговуючою галуззю, яка працює на вторинній сировині. Її питома вага складає 2%, тоді як по Україні – біля 23%. Частка хімічної та нафтохімічної промисловості в області і Україні у цілому приблизно однакова – біля 7% і 6% відповідно. Але в Харківщині практично половина її обсягів займає фармацевтичне виробництво, що випускає 40% готових лікарських форм в Україні, третина яких спрямовується на експорт.

Якщо для України основними експортними товарами у 2002–2004 рр. були металопродукція (42%), хімічна продукція (15%) та зерно, а експорт продукції машинобудування був на рівні 10–15%, то для нашої області близько 43% експорту складають саме машини та устаткування, а більше 9% – транспортні засоби. Така структура експорту області цілком відповідає загальносвітовим тенденціям скорочення експорту металів, текстильних виробів і сільгосппродуктів на фоні динамічного зростання експорту товарів з високою доданою вартістю – високотехнологічної продукції, зокрема аерокосмічної техніки, енергетичного устаткування, приладів та інструментів, а також експорту послуг та інформаційних технологій.

Таким чином, для Харківського регіону у сучасних умовах розвитку євроінтеграційних процесів та створення надрегіональних економічних кластерів вкрай важливо вирішення наступних проблем:

1. Проблеми, пов'язані зі вступом України до СОТ та євроінтеграцією:

- для стимулювання високотехнологічного експорту, створення внутрішнього ринку для конкурентоспроможної наукоємної продукції українського виробництва необхідне якнайшвидше формування цілісних концернів та транснаціональних корпорацій у тих галузях виробництва, де вже сьогодні харківська продукція відповідає світовому рівню за співвідношенням "ціна – якість". До таких галузей належать: аерокосмічна промисловість, виробництво турбін та електрогенераторів, електричного та електронного обладнання, броне-

техніки, систем управління складними технічними об'єктами, деяких видів високоточних станків та спеціального оснащення;

- дуже гострою для регіону є проблема реструктуризації підприємств тракторного та сільськогосподарського машинобудування. Зростання відкритості національної економіки за відсутності коштів на реструктуризацію цих підприємств може привести до їх остаточного банкрутства. Тому важливо наполягти на використанні українською стороною "резервів" захисту, а саме: вирівнювання існуючих в Україні тарифних бар'єрів з рівнем країн-членів СОТ для тієї промислової продукції, у тому числі харківської, яка не потребує сильного захисту. Відстрочення на 6–8 років для сільськогосподарської техніки введення умов, існуючих у СОТ, з метою проведення за цей період реструктуризації галузі;

- переведення взаємодії держави та бізнесу (у тому числі на регіональному рівні) на якісно нові засади. Урядові та регіональні владні структури повинні бути націлені на просування вітчизняних товарів на ринки інших країн та захист внутрішнього ринку, а також на реалізацію політики "корпоративної" дипломатії, що буде спрямована на підтримку закордонних операцій "своїх" транснаціональних корпорацій;

- надання на державному та регіональному рівнях підтримки інфраструктурним компаніям, які створюють інформаційні системи для приватного бізнесу, надають рекомендації експортерам щодо політичного, підприємницького та інвестиційного клімату інших країн;

- завершення у найкоротший термін переходу на нову європейську систему оцінки якості продукції і дотримання відповідних стандартів для збереження позицій харківських підприємств на ринках країн – нових членів Європейського Союзу як постачальників технологій, що найбільш економічно доцільні для цих країн з урахуванням фактору "ціна – якість";

2. Проблеми, пов'язані з участю України в Єдиному економічному просторі:

- завершення формування зони вільної торгівлі між Україною та країнами-членами ЄС без виключень;

- вирішення проблем повернення експортного ПДВ, взаємного визнання сертифікатів відповідності стандартам України та Російської Федерації при експорті продукції, а також рівної юридичної сили цих сертифікатів на території обох країн;

- проблеми ускладненої процедури митного оформлення виставкових експонатів та обладнання, для вирішення якої необхідно прискорити впровадження системи CARNET-ATA, яка спрощує оформлення тимчасового ввозу-вивозу експонатів;

- розвиток міжрегіонального співробітництва між країнами ЄСП, спрямованого на фактичний трансферт технологій, інтенсифікацію економічних зв'язків та взаємний розвиток інноваційного потенціалу підприємств, розробка і прийняття Закону про міжрегіональне співробітництво з урахуванням спільних ініціатив регіонального керівництва і урядів країн – членів ЄСП.

3. Проблеми, які виникли внаслідок політичної нестабільності наприкінці 2004 р., і які приводять до "вимивання" обігових коштів українських підприємств, а саме:

- повернення іноземних підприємств до взаєморозрахунків з українськими партнерами за схемою 100% передплати за поставлений товар, а також відмови від попереднього кредитування виробництва української продукції для іноземних замовників та 100% розрахунку за виготовлену українську продукцію тільки у момент перетину кордону;

- ліквідація товарно-матеріальних запасів на митно-ліцензійних складах та перехід до роботи фактично "з коліс" при взаємних поставках продукції.

Література

1. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семіноженко В. П. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

2. Матюшенко І. Ю. Шляхи реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України та Харківської області в умовах формування Єдиного економічного простору та вступу України до СОТ // Соціальна економіка. – 2004. – №3. – С.157–177.

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Розвиток регіону у цілому безпосередньо залежить від успішного становлення економіки і особливо її соціальної складової. А це у свою чергу неможливо без чіткої стратегії економічного розвитку, спрямованої на створення якісних робочих місць для місцевого населення та забезпечення економічної стабільності у конкретній місцевості. Економічний розвиток буде успішним лише тоді, коли громада вчасно дбає про задоволення усіх потреб бізнесу (зокрема, у землі, фінансуванні, робочій силі, інфраструктурі, технічній допомозі). Чимало міських рад не знають навіть, де є вільні земельні ділянки, які можна використати для промислових потреб, або про те, як підприємство може отримати фінанси. Якщо громадськість хоче створити й зберегти робочі місця, вона повинна тримати всі свої економічні ресурси й соціально-економічні дані впорядкованими.

Крім того, важливим питанням є створення диверсифікованої економічної бази. Незалежно від того складні чи прості технології переважають в регіональній економіці, вона повинна мати широку базу, щоб безперервно забезпечувати робочі місця для місцевого населення.

Ефективною стратегією для збільшення кількості робочих місць може бути стратегія, в якій основна увага приділяється створенню "базових" робочих місць. Базові робочі місця існують на тих підприємствах, які постачають товари та послуги здебільшого за межі своєї місцевості, а їх дохід надходить до цієї місцевості у формі заробітної плати, платежів місцевим постачальникам і капітальних витрат. Прикладами видів економічної діяльності, які можуть представляти базову зайнятість, є обробна та добувна промисловості, транспортні перевезення та масове виробництво. Робочі місця у головних офісах підприємств зі сфери послуг також можна трактувати як базові.

Аналіз даних свідчить, що останнім часом у Полтавській області досягнуті позитивні результати в цьому напрямі. Так, чисельність зареєстрованих безробітних порівняно з початком

2004 р. зменшилася на 3,1% і становила на 1.12.04 р. 36,9 тис. осіб [1]. За даними підприємств, установ та організацій кількість вільних робочих місць та вакантних посад порівняно з початком грудня 2003 р. збільшилася на 35,1% і становила на 1.12.04 р. – 5,0 тис. місць. Про зміни кон'юнктури на ринку праці свідчать дані таблиці 1 [1]. Крім того, збільшення кількості вільних робочих місць (вакантних посад) станом на 1.12.04 р. по відношенню до 1.12.03 р. зменшило навантаження незайнятих громадян на одну вакансію відповідно з 10 до 8 осіб.

Таблиця 1

Кількість вільних робочих місць та вакантних посад

	Кількість незайнятого населення			Кількість вільних робочих місць (вакантних посад)		
	на 1 грудня 2004р., тис. осіб	у % до		на 1 грудня 2004р., тис. осіб	у % до	
		1 листопада 2004р.	1 грудня 2003р.		1 листопада 2004р.	1 грудня 2003р.
Всього	38,5	103,1	104,0	5,0	85,9	135,1
з них:						
робітники	18,8	102,8	99,7	3,0	85,3	128,7
службовці	10,5	101,1	99,9	1,5	111,3	139,5
особи без професії, спеціальності	9,2	106,3	120,5	0,5	52,4	у 1,7 р.б.
працівники сільського господарства	11,9	106,3	115,6	0,5	85,9	109,6

Але, разом із тим, існують і негативні тенденції у створенні нових робочих місць. Насамперед, це стосується працевлаштування однієї з найбільш незахищених верств населення – інвалідів. Відповідно до ст. 19 Закону України від 21.03.91 р. №875-ХІІ "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" місцеві Ради народних депутатів спільно з підприємствами (об'єднаннями), установами й організаціями, громадськими організаціями інвалідів, за участю відділень Фонду України соціального захисту інвалідів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі на

підставі пропозицій органів Міністерства соціального захисту населення України щорічно визначають нормативи робочих місць, призначених для працевлаштування інвалідів. Ці нормативи для всіх підприємств (об'єднань), установ і організацій (незалежно від форм власності та господарювання) встановлені у розмірі не менше 4% від загальної чисельності працюючих; якщо працює від 8 до 25 чоловік – встановлюється норматив у кількості одного робочого місця. Відповідності до ст. 20 вищезгаданого Закону підприємства (об'єднання), установи і організації незалежно від форми власності і господарювання, де кількість працюючих інвалідів менша, ніж встановлено нормативом, передбаченим частиною ст. 19 цього Закону, щороку сплачують відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів штрафні санкції, сума яких визначається у розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві (об'єднанні), в установі, організації за кожне робоче місце, не зайняте інвалідом [2].

Але, незважаючи на те, що відрахування в описаних випадках повинні бути здійснені в обов'язковому порядку, вони не є податковими платежами, оскільки не передбачені Законом України № 1251-ХІІ від 25.06.1991 р. "Про систему оподаткування" [3]. Із цієї причини суми відрахувань у цей Фонд не можуть бути включені до складу валових витрат платника податків.

Крім того, виявляється, що згідно Закону нормативи робочих місць, які повинні визначатися для підприємств місцевими радами, поширюються на всі підприємства автоматично. При цьому 4% робочих місць для інвалідів є мінімальною межею, тобто норматив може бути визначений, наприклад, у розмірі 5%, 10% і навіть 100% від робочих місць. Про проблеми та неузгодженості законодавства у цьому питанні може свідчити хоча б той факт, що за невиконання Закону України від 21.03.91 р. №875-ХІІ "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" щодо створення у 2002–2003 рр. для інвалідів 190 робочих місць газопромислове управління "Полтавагазвидобування" ДП "Укргазвидобування" сплатило відповідні штрафні санкції у сумі 2,3 млн. грн. тільки у серпні 2004 р. і лише на вимогу Генеральної прокуратури України [4].

Також наявні проблеми ефективності функціонування підприємств малого бізнесу, оскільки створення робочого місця,

яке використовуватиметься лише половину робочого часу, особливо на тих підприємствах, які, наприклад, мають дороге обладнання, стане для них значним фінансовим тягарем. Більше того, проблема загострюється, якщо говорити про зайнятість інвалідів на підприємствах з кількістю працюючих до 10 осіб, які фактично є формою самозайнятості населення, адже дуже часто такий малий бізнес є сімейним чи родинним бізнесом, система функціонування якого побудована на суб'єктивних особистих стосунках.

Слід також враховувати, що відповідно до частини третьої ст. 18 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", підприємства, установи й організації, які використовують працю інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації і забезпечувати інші соціально-економічні гарантії, передбачені чинним законодавством, що також потребуватиме додаткових витрат, які негативно впливатимуть на фінансовий стан малих підприємств. Таким чином, вимога Закону щодо резервування одного робочого місця або сплати штрафних санкцій може стати одним з факторів фінансової дестабілізації малого бізнесу, що не вигідно ні цьому бізнесу, ні суспільству загалом.

Можна передбачити, що, по-перше, підприємства свідомо підуть на виплату штрафних санкцій, не забувши при цьому штучно занизити розмір середньої заробітної плати. По-друге, реальним є варіант номінального працевлаштування інваліда з виплатою йому незначної компенсації за фіктивність цієї трудової угоди.

Отже, існуючі механізми більше ускладнюють роботу суб'єктів господарювання, ніж допомагають інвалідам за рахунок того, що перші змушені будуть брати на роботу працівника, який фізично не має змоги повернути ті витрати, які здійснює підприємство на облаштування його робочого місця. Це, у свою чергу, може сформувати негативне ставлення до цієї категорії людей у суспільстві, зокрема у середовищі як крупного, так і малого підприємництва.

На нашу думку, держава у першу чергу має сприяти стабільній та економічно ефективній роботі суб'єктів господарювання, оскільки саме це може збільшити надходження від їх діяльності до бюджетів усіх рівнів. І вже ці кошти Уряд зможе використати для підтримки соціально незахищених верств населення, що й є

одним з основних орієнтирів його програми, у тому числі й шляхом економічного заохочення підприємців до створення нових робочих місць, розвитку гнучких форм зайнятості та створення робочих місць з неповним робочим часом [5].

Література

1. Про соціально-економічне становище Полтавської області за січень – грудень 2004 року / Держкомстат України; За ред. Л. Т. Бугайченко; Відп. за вип. В. І. Шубіна. – Полтавське обласне управління статистики, 2005. – 55 с.

2. Закон України від 21.03.1991р. №875-ХІІ "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" // www.rada.gov.ua.

3. Закон України № 1251-ХІІ від 25.06.1991 р. "Про систему оподаткування" // www.rada.gov.ua.

4. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України // www.rada.gov.ua.

5. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям" // Урядовий кур`єр. – 2005. – 11 лютого. – С.6–12.

РОЛЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

Однією з необхідних умов прискорення економічних і соціальних процесів в Україні є розвиток підприємництва. Найсприятливіші умови для цього відкриває приватна власність на засоби виробництва, яка забезпечує підприємцю свободу вибору діяльності, породжує в людині ініціативу, підприємливість, матеріальну зацікавленість і відповідальність за кінцеві результати праці, дає можливість їй самореалізуватися. У цих умовах людина вичавлює із себе раба, закладає в основу своєї життєвої позиції почуття власної гідності. В нових умовах людина вільно мислить, не боїться висловлювати свою думку, переконання, бо вона матеріально не від кого не залежить. А матеріальна незалежність – основа політичної і соціальної свободи, які є необхідною умовою для плюралізму думок, суспільного прогресу, поступального розвитку суспільства, його демократизації. Останнє має виключно важливе значення для України у зв'язку з її прагненням увійти в Європейське співтовариство.

Приватна власність – основа малого бізнесу. У Господарському Кодексі України, який набрав чинності з 1.01.2004 р. визначено, що "малим (незалежно від форми власності) визначаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітній (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

У розвинених країнах малий бізнес є досить поширеним. Його питома вага у виробництві валового внутрішнього продукту (ВВП) становить від 50 до 62%. Тут зайнято від 50 до 78% усіх працюючих. На жаль в Україні у малому бізнесі зайнято лише 14,4% усіх працюючих, а його питома вага у ВВП становить всього 7,7%. Така значна питома вага малого бізнесу у країнах з розвинутою ринковою економікою обумовлена тим, що він вирішує ряд економічних і соціальних питань.

По-перше, у малому бізнесі повню мірою спрацьовує принцип "від кожного за здібностями і кожному за його працею", тобто тут існує прямий зв'язок між трудовим вкладом підприємця, його матеріальною винагородою і добробутом. По-друге, малий бізнес не вимагає значних коштів, забезпечує швидку їх віддачу, відкриває великі можливості для збільшення зайнятості. На його долю припадає 70–80% нових робочих місць, що має особливо важливе значення для України, де офіційно зареєстровано понад 1 млн. чол. безробітних, і виїхало за кордон у пошуках роботи від 2 до 7 млн. чол. По-третє, малий бізнес створює умови для вільної конкуренції не допускаючи монополізму, що є досить актуальним для України, де на товарному ринку монопольне становище займають 67% суб'єктів господарювання, а їх частка у ВВП становить 40%. По-четверте, малий бізнес відіграє важливу роль у формуванні середнього класу, питома вага якого в економічно розвинених країнах становить 65–70%. Вирішення цього питання особливо важливо для України, де питома вага середнього класу становить всього 6–7% тоді як 90–92% населення є бідним. По-п'яте, малий бізнес значно прискорює науково-технічний прогрес у країні. На нього у XX ст. приходилося більше 60% усіх новацій. Ця проблема є виключно актуальною для України, яка відстає у розвитку науково-технічного прогресу, внаслідок чого на долю морально застарілої техніки припадає 90–95%. По-шосте, малий бізнес є доброю школою для підготовки до великого бізнесу, виховання діловитості, підприємливості. По-сьоме, малий бізнес швидко й оперативно реагує на кон'юктуру ринку, зміни запитів споживачів, що має виключно важливе значення для прискорення переходу від масового до персоналізованого маркетингу найкращого задоволення індивідуальних потреб споживачів.

Однак, незважаючи на значні переваги малого бізнесу та функції які він виконує у розвинених країнах, в Україні його розвиток проходить досить повільно.

Основними стримуючими факторами розвитку малого бізнесу є відсутність відповідної законодавчої бази, а також грубе порушення прийнятих законів про підприємництво. Так, наприклад, незважаючи на те, що в останні роки прийнято ряд законів, якими передбачено спрощену систему реєстрації нових підприємств, на місцях ці закони грубо порушуються. Так, згідно Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців" (вересень 2003 р.), термін

реєстрації після подання необхідних документів для фізичних осіб не повинен перевищувати два дні. Фактично ж він затягується до декількох тижнів.

Виступаючи у Донецьку, Президент України В. Ющенко наводив дані, що для реєстрації на Донеччині суб'єкта підприємницької діяльності потрібно 16 місяців та 62 довідки і за кожную треба давати хабарі.

Для розвитку підприємництва держава повинна також створити сприятливу податкову політику, бо існуюча часто загонить економіку в тінь, розробити чіткі "правила гри", політико-правові, фінансово-кредитні, інформаційно-методичні умови, за яких би розвивалась творча ініціатива підприємливих людей, запрацювала господарча жилка. Із цією метою Президент В. Ющенко доручив Кабінету Міністрів до 01.04.05 р. внести на розгляд Верховної Ради України проект Податкового Кодексу України. Ним передбачено значно спростити систему оподаткування, знизити податковий тиск, ліквідувати податкові пільги, що сприятиме надходженню коштів до бюджету, усуненню корупції, "детінезації" економіки.

Розвиток малого бізнесу вимагає створення адекватної інфраструктури: фінансових інститутів, лізингових компаній і центрів по забезпеченню підприємств потрібною інформацією, консультаціями, та підготовкою кваліфікованих спеціалістів. Необхідно також розробляти цільові регіональні програми розвитку малого бізнесу, домагатися їх виконання, перейти на загальні міжнародні засади ведення бухгалтерського обліку, розвивати ринок нерухомості, усунути корупцію.

Значною проблемою в українському малому бізнесі є часті і не завжди обгрунтовані перевірки, які забирають у підприємців час, кошти (хабарі), сприяють тінізації економіки, розмір якої на сьогодні перевищує офіційну. Для розвитку підприємництва держава повинна виділяти певні кошти, гарантувати всім підприємствам однакові права і можливості доступу до матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів, недоторканість майна, наділення земельних ділянок, забезпечити купівлю-продаж землі.

Важливе значення має доброзичливе ставлення до підприємництва у суспільстві. Адже підприємець – це людина, яка самовіддано трудиться і дає роботу багатьом людям. Він сплачує податки, поповнює державну казну коштами. Підприємець

бере на себе ініціативу у питаннях організації виробництва, виступає рушієм його розвитку; він є новатором, який прагне впроваджувати нову технологію і організацію праці, виробляючи нові товари. Підприємець – це людина, яка постійно ризикує, оскільки прибутку йому ніхто не гарантує. При цьому ризикує не лише своїм капіталом і працею, але й капіталом і працею партнерів.

З метою розвитку підприємництва необхідно відділити його від політики, щоб чиновники не використовували владу у своїх корисливих інтересах. Закони повинні не допускати хабарництва, корупції, які гальмують підприємництво.

Розвиток підприємництва вимагає свободи господарської діяльності яка до цього часу обмежена надмірною їх регламентацією з боку держави. Необхідно замінити державні командно-адміністративні важелі на регулятивні і контрольні.

Необхідною умовою ефективного підприємництва є конкуренція, яка оздоровлює економіку, витісняє слабкі, економічно неспроможні підприємства. Між тим, у багатьох секторах економіки України відсутня конкуренція через наявність монополізму. Цьому також сприяє державна політика ліцензування, яка створює умови для зловживань.

Слід припинити надання фінансової підтримки нежиттєздатним підприємствам. Вони повинні бути закриті або передані у руки ефективного власника. Для нормального розвитку підприємництва і формування підприємницького корпусу в Україні потрібно мінімум 300–350 тис. малих і середніх підприємств, які б об'єдналися у підприємницький Союз. У 2003 р. таких підприємств нараховувалося 273 тисячі.

Законодавство повинно забезпечувати легітимність діяльності підприємця, а також легалізацію економіки, оскільки нелегальна економіка України поки що дорівнює легальній.

Таким чином, малий бізнес є провідним сектором ринкової економіки, визначає темпи економічного зростання, сприяє структурній перебудові економіки у напрямі потреб споживача, забезпечує швидку окупність витрат, насичує ринок необхідними для споживача товарами, прискорює науково-технічний прогрес, створює додаткові робочі місця, є доброю школою управління, послаблює монополізм, сприяє розвитку конкуренції, пом'якшує соціальну напругу у суспільстві, сприяє його демократизації, формуванню середнього класу, покращує добробут людей у цілому.

ВНЕСОК ЖІНОЧОГО БІЗНЕСУ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ

Економічна діяльність жінок, сучасне становище яких на українському ринку праці характеризується дискримінацією у сфері зайнятості та фаховою сегрегацією, є не лише важливою умовою забезпечення економічного зростання країни та покращення добробуту її населення, але й одним із шляхів подолання фемінізації бідності. Вагомий внесок у розв'язання проблеми жіночої зайнятості у регіоні, створення нових робочих місць для економічно активного жіноцтва Полтавщини належить малому бізнесу.

Тенденції, що характеризують становище жінок Полтавщини на ринку праці є дзеркальним відображенням ситуації в Україні: переважання їхньої частки серед безробітних; збереження дискримінації в умовах працевлаштування та гендерної нерівності при оплаті праці, що працевластувачі вважають компенсацією за ризик співпраці з жінкою. Так, у 2002 р., співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків становило 69,3% [1]; криміналізація процесу жіночої міграції, ускладнення становища сільської жінки.

Найбільш поширеною формою жіночого підприємництва, у тому числі й на Полтавщині, є малий бізнес, а його пріоритетними сферами: торгівля, громадське харчування, обслуговування, надання платних послуг у сфері здоров'я, туризм.

Головними мотивами, які спонукають жінок до підприємницької поведінки є: бажання змінити становище, забезпечити матеріальний статок, мати повноцінну роботу із стабільним заробітком, прагнення перевірити свої навички тощо.

Заохоченню жінок до економічної діяльності у сфері малого бізнесу сприяють не лише органи державної влади і самоврядування (Представництво державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва у Полтавській області), але й громадські утворення (Спілка жінок "Чураївна", Асоціація ділових жінок, "Рада жінок – фермерів Полтавщини" та інші).

Найбільш розповсюдженими напрямками стимулювання підприємницької ініціативи жіноцтва є: розробка програм та проєктів, призначених для жінок, які фінансуються з вітчизняних та зарубіжних джерел; щорічне проведення виставок-продажу продукції підприємств Полтави, які очолюють жінки [1]; організація стажування та навчання.

Дійовим центром підтримки малого бізнесу Полтавщини є громадська неприбуткова організація Полтавський бізнес-інкубатор (ПолБі), створена у 1997 р. обласним центром зайнятості і міжнародним фондом "Відродження".

За час існування, нею здійснено чимало цікавих проєктів, які дозволили безробітним, домогосподаркам започаткувати бізнес, а підприємцям-початківцям успішно розпочати свою справу. У 2003 р., за фінансової підтримки фонду "Дім свободи", польсько-американської спільної ініціативи про співпрацю (ПАУСІ), фонду підтримки підприємництва Полтави, ПолБі розробив проєкт "Успішний жіночий бізнес", у якому взяли участь обрані на конкурсній основі 25 жінок-підприємців області. Для них було проведено цикл семінарів "Основи маркетингу". За реалізацію іншого проєкту-конкурсу на кращий маркетинговий план, за результатами якого 10 переможниць поїхали до Польщі для ознайомлення із досвідом польських жінок-підприємців, ПолБі одержав подяку від секретаріату ПАУСІ та сертифікат визнання. Впродовж 2004 р. за консультаціями до ПолБі звернулося близько 1200 осіб [2].

Перепопи на шляху до розвитку жіночого підприємництва на Полтавщині суттєво не різняться від характерних для України у цілому, це, зокрема: нестача знань у сфері підприємництва, виробничих технологій, фінансових та правових документів, обмежений доступ до банківських кредитів, низька якість курсів для ділових жінок, відсутність інформації стосовно програм розвитку підприємництва, у тому числі і міжнародних, та про умови приєднання до них, відсутність структур, зацікавлених у ґрунтовному вивченні становища саме жінок у сфері зайнятості, відсутність механізму контролю за виконанням урядом ратифікованих Конвенцій та інформування про це громадян.

У світі жінки очолюють приблизно 70% малих та середніх підприємств, у Західній Європі – 20–30%, а в Україні цей показник не перевищує 10%, але за прогнозами статистиків у недалекому майбутньому їх частка зросте до 50% [3, 4]. Для

пожвавлення жіночого підприємництва в Україні корисним буде досвід інших країн. Так, уже традиційним стало проведення тренінгів та ярмарок вакансій для жінок у Росії; окрім фінансової допомоги, уряд Італії практикує надання жінкам-підприємцям допомогу при здійсненні модернізації промислового обладнання, проведенні навчаючих програм тощо [5, 6].

Активна участь жінок-підприємців в економіці – це один із шляхів вирішення у країні проблеми зайнятості та подолання бідності, але ріст економічної ініціативи українських жінок потребує гендерно-орієнтованої державної економічної політики.

Література

1. Вечірня Полтава. – 05.02.2004.
2. Матяш З. Тут роблять перші кроки у бізнесі // Полтавський вісник. – 14.01.05.
3. Факты. – 05.09.2000.
4. Облес І. І. Гендерні аспекти зайнятості та керівництва // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві. Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 11–13 грудня 2003 р.). – К., 2003. – С.38.
5. Балтийские консультации ООН и НПО по проблемам женщин Пярну. 8–10 декабря 1995 г. – Женева: NGLS, 1996. – С.7–36.
6. Консультации ООН для Российских неправительственных организаций. – Женева, 1997. – С.23–28.

РЕГІОНАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНЕ ФОРМУВАННЯ

Інформаційні процеси розглядаються сьогодні як один з елементів життєдіяльності соціально-економічної системи. Інформація як нова галузь науки і практики дає можливість виділити інформаційну координату розвитку економічних і соціальних процесів. Тому важливого значення набуває проблема формування й уточнення таких понять як інформаційний ресурс, інформаційна система.

За останні роки питанням інформаційного забезпечення економічного розвитку приділяється значна увага. Дослідження із цієї специфічної теми започаткували зарубіжні вчені Ж. Еллюль, Дж. Гелбрейт, Д. Белл, які характеризували інформацію як чинник що забезпечує макроекономічну рівновагу. Українські вчені В. Геєць, А. Чухно, Н. Пономаренко, Є. Головаха, Н. Паніна висвітлюють аспекти формування інформаційної система, розглядають теоретичні та методичні засади становлення регіонального інформаційного ринку. Незважаючи на значні доробки у теоретичній базі досліджень інформаційних процесів, у даній сфері залишається багато невирішених проблем. Автори актуалізують увагу на умовах розвитку інформаційних систем на рівні держави і регіону та їх особливостях, притаманних Україні.

При визначенні інформаційної системи необхідно зважати на те, що будь-яка складна система певним чином структурована і включає ряд підсистем. Виходячи з цього, розвиток інформаційної системи передбачає створення багаторівневої мережі відповідних організаційних структур, що мають виконувати функцію координації підприємств і організацій, які зайняті інформаційним забезпеченням соціально-економічного розвитку. Учасниками цього асоціативного об'єднання повинні бути міністерства і відомства, регіональні органи влади, виробничі і торгово-посередницькі організації, науково-дослідницькі організації і вузи, рекламні організації, спеціалізовані засоби масової інформації, банки, інвестиційні і страхові компанії,

маркетингові і консалтингові фірми. Мета цієї системи – задоволення попиту на інформацію, консолідація виробників і споживачів, координація інформаційної діяльності учасників товарних ринків, концентрація наукових, технологічних і фінансових ресурсів, сприяння формуванню інформаційного ринку.

Формування і розвиток інформаційної системи не потребує створення спеціальної мережі державних органів, а передбачає модернізацію інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Обов'язкові складові інформаційної системи: виробництво програмного забезпечення, освіта, консалтинг, розвиток інвестиційних послуг. Основні умови, які забезпечують розвиток такої системи – могутній інтелектуальний потенціал у складі наукових кадрів і кваліфікована робоча сила. При цьому зростає роль інформаційної компоненти в економічних відносинах. До їх обороту входять інформаційно насичені товари і послуги. "Чиста" інформація перетворюється на дедалі більшу цінність, витісняючи матеріальні цінності.

На сучасному етапі інвестиції все частіше втрачають форму суто грошових потоків і набувають форму технологій, патентів, інформацій. Враховуючи ці тенденції, важливою умовою залучення капіталовкладень у регіон стає якість людських ресурсів. Такі інвестиції можуть бути ефективними тільки за умови підготовленості й організованості робочої сили, яка здатна сприймати інвестиційні нововведення. Від якості робочої сили залежить успішний стан розвитку і розповсюдження інформаційних технологій. При цьому важлива не тільки технологічна й алгоритмічна сторона інтелектуалізації інформаційних систем, а й необхідність оволодіння елементами соціального й екосоціального інтелекту, який є особливою формою руху і саморозвитку інформаційної системи.

На регіональному рівні доцільно формувати регіональні та міжрегіональні маркетингові центри. Мета їх діяльності – дослідження відповідних ринків, вивчення тенденцій попиту і пропозиції, прогнозування кон'юнктури, оптимізація товаропотоків, стимулювання збуту та рекламування товарів. Конкретизуючі задачі: організація реклами, що направлена на проміжних і кінцевих споживачів, використання засобів масової інформації, випуск каталогів, проспектів, буклетів, інформаційне обслуговування, вивчення обсягів та асортиментної структури

окремих товарних і регіональних ринків, розробка прогнозів попиту на продукцію виробничо-технічного призначення та підготовка проектів замовлень промисловості. До їх функцій також належить інформаційне обслуговування в аспектах визначення ринкової кон'юнктури та її динаміки, рекомендації з інтенсифікації збуту, визначення найвигідніших каналів руху на ринок товарів та послуг, оптимізація матеріалопотоків, організація збуту товарів з регіону.

Розвиток і функціонування інформаційної системи дає можливість повідомляти потенційним клієнтам про наявність товару, його якість і ціну, а також умови доставки що не потребують транспортних витрат і зменшують митні бар'єри. Це приводить до зменшення трансакційних витрат, тому що ціни можуть суттєво знижуватися без втрат для виробника.

У цілому регіон, який має ефективну інформаційну систему, стає конкурентоспроможним, створює сприятливі умови для притоку інвестицій у вигляді фінансових замовлень, а також для приватних і вітчизняних капіталовкладень. Інформація стає вирішальною складовою як для виробника, так і для споживача. Тому, на нашу думку, проблема розвитку інформаційної системи потребує подальшого дослідження і пріоритетного фінансування.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСАХ УКРАЇНИ

Ринкові перетворення у регіональних промислових комплексах (РПК) України мають чітко виражену соціальну складову. Серед базових трансформаційних факторів ключова роль належить, зокрема, людському капіталу. Секторальна структура РПК має, нарешті, стати соціально орієнтованою, а регіональна промислова політика повинна виражати, передусім, інтереси територіальних громад.

Для розуміння базових процесів ринкової трансформації РПК необхідно, насамперед, виділяти (за П. Самуельсоном) чотири фундаментальні фактори економічного розвитку, а саме: 1) людські ресурси, 2) природні ресурси, 3) капітал, 4) інновації [1, с. 739]. Для відображення сили їх трансформаційного впливу служить характеристика "потенціал фактора", яка означає граничну продуктивність фактора або його споживну вартість. Оскільки остання за певний проміжок часу, наприклад один рік, може бути використана не повністю, то є необхідність кожен потенціал розділяти на дві частини – реалізований та нереалізований.

Найважливішим фактором трансформації РПК є людські ресурси. У процесах трансформації РПК вони виконують потрійну роль: 1) як трудові ресурси – "носії" робочої сили; 2) як "продуценти" управлінських рішень; 3) як споживачі промислових товарів і послуг. Відповідно, людські ресурси стосовно РПК України мають такі потенціали: трудовий, управлінський та особистого споживання. До них ще додається потенціал соціальної інфраструктури, зорієнтований на задоволення життєво важливих потреб людей.

Серед зазначених потенціалів провідна роль належить трудовому потенціалу. Основну його частину (69,4%) становить реалізований потенціал. У 2000 р. найбільша частка останнього припадала на індустріально розвинені області (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька і Харківська), але по відношенню до частки загального трудового потенціалу

найбільшим він є у Львівській, Житомирській, Івано-Франківській та Закарпатській областях (приблизно на 20% перевищує частку загального потенціалу). За регіонами він розподіляється приблизно так, як і загальний трудовий потенціал.

З дещо більшими відхиленнями розподіляється по території нереалізований потенціал. Він пов'язаний, насамперед, (на 84,9%) з прихованим безробіттям, яке широко практикується на промислових підприємствах з метою збереження кадрового потенціалу у надії на кращі часи. У 2000 р. воно виражалось у недоотриманні заробітної плати у розмірі 5,7 млрд. грн. У розподілі прихованого безробіття за регіонами простежується така загальна закономірність: індустріально розвинені регіони мають меншу частку прихованого безробіття (порівняно із загальним трудовим потенціалом), а слабоіндустріалізовані регіони, крім Чернівецької і Чернігівської областей, навпаки – більшу.

Дуже важлива частина нереалізованого у промисловості трудового потенціалу формується за рахунок загальної маси безробітних (1,2 млн. осіб). Насамперед це стосується тих областей, у яких рівень безробіття перевищує 5%, а навантаження на одне вільне робоче місце складає понад 40 осіб. До них належать Житомирська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернігівська області. Зрозуміло, що всі ці та деякі інші області мають підвищену частку нереалізованого трудового потенціалу за рахунок наявних безробітних, значна частина яких може бути зайнята у промисловості.

За нашою оцінкою, загальна величина трудового потенціалу промисловості України у 2000 р. складала близько 22 млрд. грн. Найбільша його частка припадала на Донецьку (18,1%) та Дніпропетровську (13,4%) області. Від 5 до 10% трудового потенціалу промисловості України концентрують Луганська, Запорізька та Харківська області. Загалом на ці п'ять найбільш індустріально розвинутих областей України припадає більше половини (52,7%) трудового потенціалу промисловості. Це пояснюється тим, що вони, крім Харківської області, мають високу частку (понад 60%) галузей паливно-енергетичного та металургійного комплексів з відносно високим рівнем заробітної плати.

Про управлінський потенціал РПК України, зокрема, потенціал підприємницької ініціативи (ППІ), певною мірою

свідчить рівень інституційних змін у них [2, с. 426]. Ці зміни характеризують показники частки недержавних форм власності (за кількістю підприємств та обсягами виробництва, часткою малих промислових підприємств (МПП) у загальній їх кількості та у виробництві промислової продукції тощо).

Виходячи із цього, можна стверджувати, що відносно значний ППП має Закарпатська область, де найбільша в Україні частка МПП у виробництві продукції 22,9% (у 3,3 рази більша від середнього рівня). Досить багато у цій області й об'єктів приватної власності (у 1,5 рази більше, ніж у середньому в Україні). Найменшим ППП є в індустріальних областях, де ще велика роль директорату державних підприємств-гігантів.

З переходом до ринкових відносин місткість споживчого ринку промислових товарів у регіонах (внаслідок різкого скорочення оборотного капіталу промислових підприємств та доходів більшої частини населення) стрімко впала. Відповідно, різко зменшився споживчий потенціал регіонів, зокрема, потенціал особистого споживання. Розміри останнього залежать від чисельності населення регіону та рівня грошових доходів. Оскільки за цими показниками помітно виділяються м. Київ, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області, то вони й мають найвищий споживчий потенціал. На протилежному "полюсі" перебувають регіони з низьким рівнем грошових доходів на душу населення (Тернопільська і Рівненська області).

Для підвищення інвестиційної привабливості регіонів України та зростання конкурентоспроможності їх промислового сектора важливе значення має потенціал соціальної інфраструктури. На його основі ще з радянських часів виділяються індустріальні регіони (Донбас, Промислове Придніпров'я) та м. Київ. Поряд з тим, потребує нарощування потенціалу соціальної інфраструктури група поліських областей (крім Київської).

Стосовно необхідності соціальної переорієнтації секторальної структури РПК. Найглибший спад виробництва у промисловості України відмічався у 1998 р. Він становив 49% від базового (1990-го) року. Але скорочення обсягів виробництва у галузях, зорієнтованих на задоволення першочергових потреб людей, зокрема легкій і харчовій промисловості, було ще більшим. У харчовій промисловості обсяги виробництва найбільше скоротилися (до 38% від рівня 1990 р.) у 1998 р., а в легкій (до 24% від базового рівня) – у 1996 р. Це спричинило

негативні зміни соціального характеру у структурі промисловості країни. Якщо у 1990 р. частка виробництва товарів народного споживання у загальному обсязі промислової продукції складала 52,4%, у 2000 р. – 32%, то у 2002 р. – 35,6%. До речі, в економічно розвинених країнах частка споживчих товарів у промисловому виробництві становить 50–60% [3, с. 245].

Відповідно, у деяких РПК низка соціально зорієнтованих галузей перестали бути профілюючими. Так, легка промисловість у часи планової економіки була профілюючою у багатьох РПК України. З переходом до ринку її роль у всіх РПК знизилася. У 2000 р. вона залишалася профілюючою лише у промисловому комплексі Закарпатської області. Помітну роль вона продовжує відігравати лише у промислових комплексах Житомирської, Миколаївської та Чернігівської областей.

Отже, у ринкових умовах господарювання необхідна виважена регіональна промислова політика з метою соціальної переорієнтації секторальної структури більшості РПК.

Поліпшення соціальних параметрів РПК має розглядатися як стратегічна мета їх стійкого розвитку. Ця мета передбачає збереження у регіонах, передусім старопромислових, соціальних гарантій гідного рівня життя. Однак перші практичні кроки у плані реструктуризації РПК України виявили невідповідність економічних пріоритетів пріоритетам поліпшення соціального клімату у регіонах. У більшості регіонів України, за винятком, можливо, м. Києва та Запорізької області, не було забезпечено належних соціальних гарантій працівникам промислових підприємств, які вивільнялися внаслідок структурних змін. Тому подальша реструктуризація, особливо у вугільних регіонах, вимагає чіткої орієнтації на стратегію примату соціальних пріоритетів [4, с. 44]. Вона передбачає диверсифікацію існуючих та створення нових робочих місць, активізацію підприємницької діяльності, зокрема розвиток малого бізнесу. Ця стратегія має зачепити моноспеціалізовані промислові центри, рівень безробіття у яких вже досяг половини працездатного населення.

Щоб зняти негативне соціальне напруження у регіонах, яке виникає внаслідок структурних трансформацій у промисловості, необхідно вийти хоча б на середні для країни нормативи соціального забезпечення, а також реалізовувати на практиці програми соціального супроводу.

Література

1. Самуэльсон П., Нордхауз В. Экономика: Учеб. пособие. – 15-е изд.: Пер. с англ. – М.: БИНОМ, 1997. – 800 с.
2. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 248 с.
3. Захарченко В. Промышленный комплекс Украины: императив устойчивого развития // Общество и экономика. – 2004. – № 5–6. – С.233–251.
4. Захарченко В. І. Регіональна промислова політика: концептуальні засади і механізми реалізації // Вісник НАН України. – 2004. – № 10. – С.32–46.

СТРУКТУРА ЗАОЩАДЖЕНЬ ПО СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ

Аналіз показників заощаджень у цілому в економіці України хоч і показує нестійкість та значну деформацію у заощаджувальному процесі, однак не розкриває багатьох його особливостей в окремих сферах. Такі особливості зумовлені роллю в інвестиційних процесах кожного інституційного сектора, яка відповідно визначає секторну специфіку процесу заощадження, нагромадження та їх впливу на формування конкурентоспроможного середовища в Україні. Якість інституційного середовища в Україні, зумовлена невідповідністю рівня розвитку інститутів вимогам суспільства, накладає негативний вплив на перебіг процесу капіталоутворення, тому інституційні основи формування легальних заощаджень не спрацьовують.

Проблема досягнення високої норми заощаджень потребує комплексного підходу й аналізу структури заощаджень, яка зумовлює їх якісний стан, аргументом чого є висока норма заощаджень (1990 р. – 35,9% ВВП), з якою Україна розпочинала трансформацію економічної системи. Тобто стан заощаджень повинен оцінюватися не тільки за кількісними параметрами, а й за якісними, зумовленими їх секторним розподілом із урахуванням зношеності матеріально-технічної бази, стану людського капіталу, фіскальної, монетарної і зовнішньоекономічної політики.

Структура розподілу загальної суми заощаджень по секторах економіки залишається нестабільною і рухомою через різнонаправленість протікання процесу заощадження. Загалом переломним роком у зниженні заощаджень є 1997 р., коли частка валових заощаджень (ВЗ) нефінансових корпорацій припинила скорочуватися і склала 5,9% ВВП, проти 2,1% у 1996 р., а ВЗ домашніх господарств у 1997 р. склали 2,2% ВВП, проти 1,0% 1996 р. Частка державного сектора хоча і значно скоротилася порівняно з 1996 р. (16,3% ВВП), все ж складала 9,9% ВВП (див. табл. 1). Відносно висока частка держави у заощадженнях свідчить про її значну роль у фінансуванні капіталовкладень у всіх секторах. Нестабільність стану економіки у 1997 р.

Таблиця 1

Розподіл валових і чистих заощаджень по секторах економіки (% до ВВП)*

Роки	нефінансові корпорації		фінансові корпорації		сектор загальнодержавного управління		домашні господарства		некомерційні організації		всього економіка	
	валові заощадження	чисті заощадження	валові заощадження	чисті заощадження	валові заощадження	чисті заощадження	валові заощадження	чисті заощадження	валові заощадження	чисті заощадження	валові заощадження	чисті заощадження
	1990	14,1	-0,7	0,1	0,1	10,8	9,8	10,1	9,4	0,8	0,2	35,9
1991	17,8	2,6	1,6	1,5	-4,8	-6,1	18,0	17,5	0,4	-0,3	33,1	15,1
1992	26,0	10,0	3,3	3,3	-1,6	-3,2	9,0	8,7	0,01	-0,8	36,7	17,9
1993	13,3	-3,0	9,0	8,9	8,3	5,8	3,1	2,7	0,1	-1,09	33,8	13,7
1994	9,5	-7,4	6,6	6,5	15,1	13,8	1,1	0,5	-0,1	-0,3	32,2	13,2
1995	4,8	-10,0	1,0	0,9	16,2	13,6	1,6	1,4	-0,3	-0,9	23,2	5,0
1996	2,1	-13,0	0,9	0,8	16,3	14,2	1,0	1,0	-0,2	-0,9	20,0	1,9
1997	5,9	-9,4	0,8	0,7	9,9	7,6	2,2	2,0	0,001	-0,6	18,8	0,18
1998	4,5	-10,6	1,3	1,1	12,1	9,3	1,4	1,1	0,02	-0,5	19,1	0,34
1999	9,7	-4,7	1,6	1,4	10,0	7,5	1,1	0,8	0,01	-0,4	22,5	4,7
2000	10,9	-3,1	1,2	0,9	9,8	7,0	2,7	2,5	0,03	-0,4	24,6	6,9
2001	15,4	2,1	1,9	1,7	4,7	2,0	3,5	3,3	0,07	-0,3	25,6	8,8
2002	13,0	0,5	1,8	1,6	5,3	2,4	7,8	7,6	0,04	-0,3	27,7	11,7

*Розраховано за даними "Національні Рахунки 1990–2002 рр."; Статистичний бюлетень "Національні рахунки України за 2003 р. – К., 2004. – С. 12.

продемонстрована зниженням валових заощаджень у секторах нефінансових корпорацій у 1998 р. на 1,4% ВВП (порівняно з 1997 р.) і ще глибшою кризою чистих заощаджень (ЧЗ), розмір яких у 1998 р. становив від'ємну величину -10,6% ВВП. Водночас зростання частки ВЗ державного сектора у 1998 р. до 12,1% ВВП, а ЧЗ до 9,3% ВВП, і зниження частки ВЗ домашніх господарств із 2,2% ВВП у 1997 р. до 1,4% ВВП у 1998 р., в умовах першого року зростання національних ВЗ (1998 р. 19,1%) і ЧЗ (1998 р. 0,34%) свідчить про наявність деструктивних пропорцій у вищеописаних секторах (див. табл.1).

Тільки у 1999 р. в Україні намітилися нові тенденції у зміні пропорцій розподілу заощаджень по секторах, тобто за 1990–2002 рр. можна виділити два періоди розвитку.

I період – 1990–1998 рр. – зменшення у ВВП частки ВЗ нефінансових корпорацій від 14,1% ВВП у 1990 р. до 4,5% ВВП у 1998 р. і ЧЗ відповідно від 0,7% ВВП до -4,7% ВВП і при цьому зростання частки ВЗ державного сектора від 10,8% ВВП у 1990 р. до 12,1% ВВП у 1998 р. ЧЗ складала 9,3% ВВП у 1998 р. Для фінансового сектора у даний період характерне зростання ВЗ від 0,1% ВВП у 1990 р. до 1,3% ВВП у 1998 р., а ЧЗ від 0,1% до 1,1% ВВП. Заощадження некомерційних організацій через специфіку їхньої діяльності, яка полягає у наданні послуг чи продукту домашнім господарствам безоплатно, або за цінами, які не мають економічного значення чи були мінімальними, у період 1990–1998 рр. характеризується зменшенням ВЗ від 0,8% ВВП до 0,02% ВВП, а ЧЗ від 0,2% ВВП до -0,5% ВВП.

II період – 1999–2002 рр. – зміщення переваги ВЗ у сектори нефінансових корпорацій і домашніх господарств. За чотири роки (1999–2002 рр.) частка ВЗ сектора нефінансових корпорацій зросла від 9,7% ВВП до 13,0% ВВП і відповідно ЧЗ від -4,7% до 0,5% ВВП, а у секторі домашніх господарств відбулося зростання ВЗ від 1,1% до 7,8%, а ЧЗ від 0,8% до 7,6% ВВП. Характерним є зростання заощаджень фінансових корпорацій: ВЗ за період 1999–2002 рр. зросло від 1,6% до 1,8% ВВП, а ЧЗ від 1,4% до 1,6% ВВП. Відмінною ознакою даного періоду є значне скорочення у ВВП валових заощаджень державного сектора від 10,0% ВВП у 1990 р. до 5,3% у 2002 р. і відповідно ЧЗ за цей період від 7,5% до 2,4%.

Таким чином, економіка України перебуває на етапі виходу з кризи, тому для стабілізації економічного зростання слід

сформувати інвестиційно-інноваційну модель розвитку, яка б ґрунтувалася на розвитку реального сектора. Необхідною умовою цього є концентрація оптимальних фінансових ресурсів, основним джерелом яких повинні стати чисті заощадження.

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Здійснення економічних реформ в Україні, їх спрямування на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає посилення уваги до сфери послуг; переміщення управління сферою послуг на рівень регіонів; підвищення прав і відповідальності органів державного управління та місцевого самоврядування у реалізації економічної і соціальної політики.

Світовий досвід показує, що глибока централізація управління економікою регіону є неефективною. Без ініціативи регіонів неможливо забезпечити ефективний розвиток їхнього господарства. З розвитком суспільства зростає децентралізація управління економікою і соціальним розвитком, у тому числі регіональним. Одним із проявів цього є зміна відносин місцевих господарських органів та ланок вищого підпорядкування. Саме це висвітлює Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" [1].

Неефективна економічна політика, домінування традиційного уявлення про сферу послуг, як допоміжну ланку у складі господарських систем, різке зниження споживчого попиту та бюджетних можливостей фінансування в умовах економічної кризи призвели до занепаду цієї сфери. Разом із цим, модифікація системи потреб сучасного розвиненого суспільства і передбачення майбутнього, висувають виробництво послуг на передній план.

Досвід країн, які обрали індустріально-сервісну модель економічного зростання, довів значну роль сфери послуг у забезпеченні високих темпів економічного розвитку, що вимагає перегляду поглядів на її місце у структурі національної та регіональної економіки.

На сьогоднішній день висновки економістів про неухильне зростання сектора сфери послуг підтверджуються даними США, країн Західної Європи та інших країн. Так, із другої половини 90-х років ХХ ст. частка ВВП, створеного у сфері послуг, у США зросла із 74% до 81%, у Японії частка послуг аналогічно збільшилась із 64% до 71%, у Великобританії – із 62% до 80%.

Зараз у США у сфері послуг працює 75% усіх зайнятих, при цьому тут сконцентровано більше 80% працівників розумової праці і 87% вищої кваліфікації [2].

На сьогоднішній день можна констатувати факт, що рівень розвитку сфери послуг в Україні не задовольняє сучасних вимог суспільства. Так, житлово-комунальне господарство постійно відстає від потреб населення і є збитковим. У складному становищі перебуває медичне обслуговування населення і, як наслідок, скоротилася середня тривалість життя. Особливої уваги заслуговує також розвиток освіти і культури. Рівень освіти в Україні набагато нижчий порівняно з освітнім потенціалом розвинених країн; значна кількість структур культури і мистецтв узагалі на межі припинення своєї діяльності. Розвиток сфери послуг гальмується вузьким внутрішнім ринком через тотальне зuboжіння переважної більшості населення, різке підвищення цін на платні послуги. Ситуація, що склалася у сфері послуг в Україні, потребує активнішого втручання державних, регіональних та місцевих органів влади у регулювання процесів її функціонування.

Особливості розвитку житлово-комунального господарства зумовлюються специфікою цього об'єкта, що пов'язана із загальноекономічним та регіональним характером споживання його продукції, а звідси – з особливостями фінансування. Стосовно цієї галузі важливо забезпечити надання у повному обсязі якісних послуг населенню; економне використання питної води, електро- і теплоенергії, газу тощо; розвиток міського пасажирського електротранспорту; забезпечення санітарного очищення і благоустрою міста та населених пунктів; утримання й експлуатацію житлового фонду; поетапний перехід на бездотаційну роботу підприємств і установ житлово-комунального господарства.

До шляхів вирішення вищезазваних проблем правомірно включити: підвищення продуктивності праці; впровадження енергозберігаючих технологій; оновлення основних виробничих фондів шляхом цільового фінансування (кредитування); посилення контролю за процесом водо-, енергоспоживання шляхом встановлення приладів обліку (лічильників); посилення платіжної дисципліни споживачів послуг; залучення інвесторів, шляхом надання пільг з оподаткування, зміни діючої законодавчої й нормативної бази; створення товариств (об'єднань) власників житлових будинків; підвищення рівня співпраці

зацікавлених сторін (населення, місцевої влади, виробників послуг та комунальних підприємств).

На сьогоднішній день у тяжкому стані перебуває і розвиток сфери побутового обслуговування населення. Основними причинами її незадовільного розвитку є: низька купівельна спроможність населення; недостатність обігових засобів обслуговуючих підприємств і невідповідні умови існуючої кредитної політики, що залишається малоефективною і не пристосованою до сучасних обставин; відсутність відповідної цілеспрямованої кадрової політики. Ці та багато інших факторів підтверджують, що сфера обслуговування потребує вдосконалення системи регіонального управління галуззю, невідкладної державної підтримки.

Для цілеспрямованого розвитку побутового обслуговування населення необхідно вдосконалити систему взаємовідносин між місцевими органами державної виконавчої влади і підприємствами усіх форм власності, створивши виробничо-комерційні структури або відділи для надання допомоги сфері побутових послуг у методичному, інформаційному, інженерному й матеріально-технічному забезпеченні. Для забезпечення комплексного розвитку служби побуту у регіоні на основі створення її підприємств різних форм власності домінуючим має стати приватний сектор. Для розширеного відновлення базових організацій сфери побутового обслуговування необхідно вдосконалити податкову політику. Зокрема, процентні ставки податків повинні доводитися базовим організаціям галузі, причому у межах, які б стимулювали, у першу чергу, розвиток її матеріально-технічної бази, придбання новітнього обладнання і впровадження прогресивних технологій.

Основні напрями розвитку торгівлі полягають у сприянні створенню регіональної структури торгівлі та громадського харчування, формування структури роздрібного товарообороту, яка б забезпечила максимальне наближення фактичного споживання до раціональних норм з непродуктованих товарів та фізіологічних норм з продуктів харчування. Ефективність цих перетворень, у свою чергу, залежить від реформування відносин власності на підприємствах роздрібною торгівлі та громадського харчування.

Розвиток освіти і культури має забезпечити досягнення показників освітнього рівня населення розвинених країн, а у

найближчий час – задовольняти потреби галузей суспільного господарства у кваліфікованих працівниках та спеціалістах відповідно до структурної переорієнтації. Пріоритетними напрямами у галузі освіти мають стати підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників і спеціалістів. Зміна структури й обсягів підготовки спеціалістів повинна відповідати напрямам структурної переорієнтації економіки країни і навіть випереджати її. Основними джерелами фінансування освіти і культури залишаються кошти державного та місцевого бюджетів. Поряд із цим мають створюватися умови для подальшого залучення до сфери освіти і культури додаткових недержавних джерел фінансування. Вітчизняна система охорони здоров'я на сьогоднішній день перебуває у складних умовах реформування. Галузь характеризується появою ринку медичних послуг, структурними змінами, спрямованими на підвищення їх економічної ефективності. Основними показниками розвитку системи охорони здоров'я є: чисельність лікарів усіх спеціальностей; чисельність середнього медичного персоналу; кількість лікарняних закладів; кількість лікарняних ліжок; кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів тощо. Розвиток системи охорони здоров'я нерозривно пов'язаний з розширенням науково-дослідницьких робіт. Для цього необхідним є впровадження медичної техніки й устаткування для їх проведення, наявність кваліфікованих кадрів і фінансових ресурсів.

Система охорони здоров'я є специфічною галуззю і потребує регіональних та державних пріоритетів, оскільки з нею безпосередньо пов'язані здоров'я і добробут населення. Досягнення високої результативності медичних послуг з одночасним забезпеченням економічної ефективності, можливе лише при збалансованому виборі механізмів функціонування даної сфери (бюджетно-страхове фінансування, отримання доходів за рахунок діяльності, яка здійснюється в умовах конкуренції на ринку медичних послуг, гнучка система оподаткування виробництва лікарських засобів, матеріальне стимулювання праці у медичних закладах).

Таким чином, у сучасних умовах макроекономічна структура економіки і місце у ній сфери послуг, здатних конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках, не відповідають вимогам сталого розвитку. Суперечливий шлях ринкової трансформації,

скорочення державного фінансування й ослаблення соціальної спрямованості регулювання економіки негативно позначаються на розвитку сфери послуг, яка є складовою системи факторів забезпечення соціально-економічної рівноваги в Україні на загальнодержавному та регіональному рівнях .

Література

1. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" № 1366 – XIV від 11.01.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №9. – С.67.
2. Организация Объединенных Наций. Статистический секретариат. ST/ESN/STAT/SER.F/2/Rew. 4 (Chapter VI). Система национальных счетов: пересмотренный вариант. Глава VI. Производственный счет.

СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИРІВНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Проблема вирівнювання економічного розвитку регіонів займає важливе місце у системі державного управління. По суті це є одним з основних завдань державного регулювання. На його реалізацію спрямований механізм регулювання регіонального розвитку. Політика вирівнювання є різною за масштабами, формами і залежить від конкретних умов, завдань та етапів розвитку тієї чи іншої країни. Наприклад, у США, Німеччині, Китаї, Японії вона проводиться як широкомасштабна політика [1, с. 41]. В Україні на даному етапі вона проходить, як правило, селективно і стосується тільки окремих регіонів, тому не дає бажаних результатів. Це вимагає вироблення нової власної концепції для досягнення потрібної мети.

У опублікованій літературі думки економістів про необхідність і методи вирівнювання досить різняться аж до самих полярних. Так, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, І.І. Лукінов надають державному регулюванню стосовно вирівнювання особливого значення, тоді як Н.Н. Колосовський, Ф. Перру схильні до думки про повну відмову держави від територіального вирівнювання, тобто виступають за самовирівнювання територіального розвитку через ринкові механізми.

На наш погляд, ринкові механізми не завжди здатні запобігати та долати значні територіальні відмінності в економічному рівні розвитку, що позначається на ефективності регіональної економіки і життєвому рівні населення. У цій ситуації перед державою постає завдання підтримувати територіальну однорідність економічного і соціального розвитку.

В Україні за роки реформ соціально-економічна диференціація регіонів істотно посилилась. Суттєвої різниці досягла вартість робочої сили по регіонах. У 2003 р. середньомісячна номінальна заробітна плата працівників України становила 462 грн., у тому числі у Донецькій обл. – 550 грн., Запорізькій – 541 грн., Дніпропетровській – 526 грн., тоді як у Тернопільській – 304 грн., Волинській – 319 грн., Хмельницькій – 323 грн., Вінницькій –

334 грн., Житомирській – 334 грн. Співвідношення між максимальними та мінімальними рівнями середньомісячної заробітної плати працівників у регіонах у 2003 р. становило 1,5–1,8 рази. Для порівняння: у 1990 р. середньомісячна заробітна плата робітників і службовців в Україні становила 244 крб., у тому числі Донецькій – 269 крб., Луганській – 263 крб., Дніпропетровській – 256 крб., тоді як у Тернопільській – 212 крб., Волинській – 213 крб., Рівненській – 213 крб., Хмельницькій – 213 крб. Тобто, різниця у розмірі заробітної плати між областями становила 1,2 рази [2, с. 427]. За останні 13 років регіональні співвідношення між максимальними і мінімальними значеннями середнього рівня місячної заробітної плати збільшилися з 1,2 до 1,8. Тому регіональна політика має бути спрямована на згладжування нерівностей розвитку територій України і полягати у диференційованому підході держави до регіонів з різними соціально-економічними проблемами [3, с. 73]. Соціальне значення процесу вирівнювання полягає у тому, що життєвий рівень населення не повинен істотно відрізнятися у країні і залежати від того, в якому регіоні проживають люди.

Слід зазначити, що завдання регіонального вирівнювання постають не тільки перед Україною. У Західній Європі регіональна політика спрямована на наближення відсталих регіонів до рівня середніх. Перевага надається територіям з найгіршими економічними та соціальними показниками. Інструментарієм вирівнювання у багатьох випадках виступає перерозподіл коштів від економічно потужних до соціально відсталих регіонів. Даний механізм реалізується через такі фонди: Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Інвестиційний фонд.

Можна виділити дві складові у діяльності загальнодержавних і місцевих органів влади, що стосуються механізмів регіонального вирівнювання. Перша – адміністративно-правове регулювання процесів взаємодії центру і регіонів, а також адміністрацій виконавчої влади і місцевих органів влади. В Україні механізм державного стимулювання розвитку регіонів, зокрема депресивних територій, викладено у законопроекті "Про стимулювання розвитку регіонів", прийнятому у червні 2003 р. Верховною Радою України. Для подолання стану депресивності територій необхідно запровадити відповідні програми, що розроблятимуться центральними й місцевими органами виконавчої влади [4, с. 3].

Другою складовою механізму регіонального вирівнювання є перерозподіл фінансових ресурсів і проведення фінансової підтримки, зокрема, малих підприємств з використанням бюджетних та позабюджетних інструментів. Використовуючи фінансові ресурси, держава надає допомогу непрацевдатним, безробітним та іншим категоріям населення, які потребують соціального захисту. Важливу роль у вирівнюванні економічного рівня розвитку регіонів відіграє державна податкова і кредитна політика, субсидії, дотації.

З урахуванням сучасного стану України ефективно регулювання економічними і соціальними процесами повинно спрямовуватися не тільки на розподіл між регіонами невеликого загального бюджету, а й на його створення та примноження. Після виборів Президента України у 2004 р., політична ситуація створила можливість для переходу до активної політики регіонального розвитку та стимуляції інвестиційного процесу, узгодження спільних зусиль центру і регіонів. Характер цих взаємодій повинен сприяти виникненню передумов для економічного зростання як держави, так і її регіонів.

Важливою ланкою здійснення політики регіонального вирівнювання є прозорий механізм діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування стосовно перерозподілу владних, фінансових та низки інших (виконавчих) повноважень, від реалізації яких залежить процес розвитку кожного регіону у будь-якій країні.

У процесі державотворення загалом, та регіональної політики, зокрема, важливу роль можуть відігравати механізми укладення договорів між центром та регіонами. У ході досягнення політичного консенсусу центр і регіони вирішують переважну більшість завдань, які мають різностороннє спрямування. Центр забезпечує дотримання конституційного права на всій території країни та реалізацію єдиного уніфікованого підходу до форми і змісту документів, що підписуються, і стосуються, насамперед, питання розмежування повноважень. Регіони, у свою чергу, намагаються лобювати власні пропозиції, що сприяють реалізації місцевих інтересів (економічна доцільність, місцеві особливості). У цього механізму є свої переваги і недоліки.

Основне завдання щодо виконання регулюючих функцій стосовно згладжування регіональних відмінностей на рівні держави було покладено на систему відповідних перерахунів

(трансфертів) з державного бюджету в регіони. Основна функція цього методу полягає у вирівнюванні соціальних стандартів, але даний підхід не стимулює регіони до розвитку. За останні роки порядок визначення трансфертів, що передаються на регіональний та місцевий рівні, неодноразово змінювався. Починаючи з 1992 р. щорічно вносились законодавчі зміни, які стосувалися джерел формування місцевих бюджетів. Переважно це податки і збори, що передаються у місцеві бюджети. Діючі механізми регіональної допомоги можуть створювати утриманські настрої у дотаційних регіонах; позбавляти регіони-донори серйозних стимулів до розвитку; не тільки сповільнювати, а й підсилювати регіональну диференціацію.

На нашу думку, з метою недопущення тенденцій до звикання у територій-реципієнтів держава повинна розробити відповідну програму, враховуючи побажання регіонів стосовно соціально-економічної діяльності на місцях, яка буде стимулювати відсталі регіони включитися у роботу, а не очікувати нових надходжень.

Таким чином, сучасна регіональна політика України повинна базуватися на ґрунтовних теоретичних і методологічних засадах, які враховують суть проблеми створення високорозвинених територіальних господарських комплексів і можливості участі кожного регіону у створенні національного продукту. Результатом здійснення такої політики повинно бути вирівнювання життєвих умов населення різних регіонів та їх соціально-економічних потенціалів.

Література

1. Павлов К. Управление экономикой на основе учета воспроизводственных диспропорций // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 3. – С.40–41.
2. Статистичний щорічник України за 2003. – К.: Консультант, 2004. – 631 с.
3. Зайцева Л., Польська І. Тенденції соціального розвитку регіонів України // Економіка України. – 2003. – № 5. – С.67–73.
4. Варналій З. Державна регіональна політика потребує узгоджених дій // Президентський вісник. – 2004. – № 14. – С.3.

СОЦІАЛЬНИЙ ОРІЄНТИР РЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ

Формування регіональної політики регулювання ринку праці повинно виходити з вивчення світового досвіду та співпадати з бюджетною, податковою, демографічною, соціальною політиками регіону.

Політику зайнятості неможливо розробити без прогнозів ринку праці. Безперервний процес прогнозування тенденцій і змін ринку праці є засобом підвищення наукового рівня планування та важливою складовою системи управління трудовою діяльністю для підвищення ефективності і дійовості прийнятих рішень у сфері регулювання зайнятості та соціального захисту населення. З огляду на це, значення прогнозування у діяльності державних органів виконавчої влади різного рівня управління і служб зайнятості з розвитком ринку праці зростатиме.

Проте, для удосконалення регулювання ринку праці можна запропонувати заходи, які потребують участі Міністерства праці та соціальної політики як центру, що координує роботу регіональних служб зайнятості. На наш погляд, це можуть бути такі заходи:

- сприяння зайнятості у деяких регіонах з критичною ситуацією на ринку праці;
- визначення шляхів і форм професійної орієнтації та перепідготовки соціально-професійних груп працівників, потреба в яких низька й надалі знижуватиметься під впливом об'єктивних структурних зрушень;
- надання допомоги регіональним службам зайнятості населення у прогнозуванні ринку праці, обґрунтуванні пріоритетних напрямів, заходів, програм сприяння зайнятості;
- удосконалення законодавчої бази, що регулює зайнятість, ринок праці, соціальну підтримку безробітних;
- розвиток інфраструктури ринку праці, у тому числі поліпшення роботи Державної служби зайнятості.

Сприяння зайнятості у деяких регіонах з критичною ситуацією на ринку праці має відбуватися спільно з регіонами та

включати лише адресну підтримку зайнятості у деяких населених пунктах, які мають моновиробництво і територіально віддалені від обласних центрів або інших місць з багатопрофільною економікою [1, с. 29].

Незважаючи на певні аналогії у регулюванні різних рівнів ринку праці, регіональні центри зайнятості мають свої особливості. Перша особливість полягає у тому, що тут найбільш чітко простежується взаємозалежність попиту і пропозиції робочої сили у збалансуванні ринку праці. Іншою особливістю регіональних центрів зайнятості є те, що об'єкт регулювання через різноманітність контингенту є складним і неоднорідним: сюди входять працівники підприємств місцевого і загальнодержавного значення, студенти і випускники, пенсіонери, тимчасово непрацюючі, безробітні тощо. Складність об'єкта регулювання ринку праці на регіональному рівні визначається ще й тим, що він є проміжною ланкою між місцевим та загальнодержавним рівнями. Через це з метою поєднання інтересів підприємств, окремих працівників з інтересами територій, регіонів та загальнодержавними інтересами виникає необхідність у координації різноманітних явищ і тенденцій для оптимального функціонування ринку праці у цілому.

Наступною особливістю, на наш погляд, є те, що всі процеси, які відбуваються при формуванні ринку праці, так чи інакше стосуються регіонального рівня, тому що до об'єкта регулювання ринку ми відносимо, практично, всі тенденції на ринку праці, окрім тих, що безпосередньо стосуються компетенції підприємств чи держави. На нашу думку, регіональний ринок праці носить характер відкритої системи, де кількісні і якісні показники у кожний проміжок часу мають різні величини, тобто він є динамічною, сегментованою і диференційованою системою (так, наприклад, на рівні регіону постійно змінюється демографічна, соціокультурна, політична ситуація, що має прямий чи опосередкований вплив на процес формування ринку праці) [2, с. 95].

Особливе значення, на нашу думку, тут полягає у необхідності проведення заходів щодо соціальної підтримки, яка відповідала б міжнародній практиці, у випадку неспроможності суспільства забезпечити громадянину отримання необхідних життєвих благ з причин незайнятості. Функція соціального захисту є однією з найменш розроблених як у теоретичному, так і

у практичному плані. Регіональні органи разом із загальнодержавними повинні взяти на себе функцію створення нормативної бази, яка, з одного боку, буде забезпечувати єдиний, незалежно від фінансових можливостей регіону, рівень соціального захисту, а з іншого – ініціювати діяльність територій і підприємств щодо вирішення проблем зайнятості і соціального захисту від безробіття, виходячи з власних матеріальних, фінансових і організаційних можливостей; збір та аналіз повної і достовірної інформації щодо суб'єктів ринку праці та процесів, які його стосуються. Виконання цієї функції зумовлено потребою у зборі, обробці, аналізі і використанні інформації про стан та динаміку ринку праці [3, с. 48].

Ринок праці формується під впливом різноманітних регулюючих факторів. Вони охоплюють як економічні, так і психологічні аспекти та мають переважно локальний характер, хоча загалом справляють вагомий вплив на стан ринку праці. Сукупність факторів, які впливають на ринок праці, можна об'єднати у 4 групи: організаційну, економічну, соціальну, демографічну.

Організаційні фактори побудовані на використанні прагнення людей і різних підсистем регіонального ринку праці до узгодженості, організованості, координації своїх дій. Тут виділяють адміністративні і правові аспекти. Адміністративні чинники є об'єктивно необхідними, оскільки багато організаційних, дисциплінарних заходів у регіоні встановлюються у відповідності з правовими нормами, що існують у державі.

Економічні фактори, на нашу думку, характеризуються тим, що їх застосування пов'язане із впливом на економічні мотиви. На відміну від організаційних, наслідки впливу економічних факторів проявляються не відразу, а через відносно тривалий проміжок часу.

Соціальні фактори – це способи впливу на залучення працездатного населення до праці шляхом використання соціально-психологічних мотивів.

Демографічні фактори також суттєво впливають на ринок праці, визначаючи територіальну мобільність робочої сили; статеві-віковий склад; зміни соціального характеру (відтік населення з міста у село чи навпаки).

Слід звернути увагу на особливості перехідного періоду, які характеризуються суттєвою економічною, політичною, пси-

хологічною, організаційною, правовою невідповідністю до ринку, у той же час відкриваючи ідеологічний підтекст у сфері зайнятості.

У зв'язку з інертністю форм і методів впливу на ситуацію, у силу специфіки перехідного періоду, необхідним є визначення послідовності розвитку регіональної політики відповідно до розвитку ситуації на ринку праці. Виділяють такі етапи:

1. Регіональна політика досить пасивна і спрямована на працевлаштування населення на вакантні місця, виплати, допомоги по безробіттю тощо.

2. У результаті диспропорції попиту і пропозиції більш жорсткими стануть адміністративні методи, які будуть затримувати процес вивільнення, квотування робочих місць для тих категорій громадян, які не конкурентоспроможні на ринку праці.

3. Регіональна політика спрямована на розвиток самозайнятості, організацію громадських робіт. Перехід до цивілізованих ринкових відносин посилює вплив регіональних і місцевих органів влади, дає можливість не тільки зменшити безробіття, але й досягти бажаної для регіону структури зайнятості. Регіональна політика набуває активної форми.

4. Регіональна політика має розроблені дійові заходи впливу на ринок праці, підтримує його гнучкість, чітко реагує на зміну попиту і пропозиції [4, с. 71–72].

Найбільш важливою умовою успішного проведення регіональної політики, на наш погляд, є випередження її можливостей відносно збільшення кількості безробітних. Це повинно бути відправною точкою всієї діяльності. На практиці все відбувається навпаки: попит на ринку праці носить пасивний характер і не випереджає ситуацію, а лише намагається наздогнати її, виходячи з обмежених фінансових та інших можливостей.

Визначені принципи, фактори і засоби регулювання регіонального ринку праці дозволяють охопити найбільш суттєві аспекти управління системою трудових відносин, що сприятиме досягненню позитивних і вагомих результатів у галузі вдосконалення цих відносин.

Сьогодні регіони перетворились у своєрідні центри, де перетинаються буквально всі інтереси: політичні і територіальні, особисті і виробничі, колективні і державні. Саме на рівні

територій зосереджуються і найбільш рельєфно проявляються всі "хвороби" нашого суспільства, формується думка населення про хід економічних реформ і реалізацію інших важливих рішень центральних владних структур управління. Тому регіоналізація соціально-економічного життя – не просто прагнення певних територій до самоврядування, відособлення, протистояння центру, викликане невдоволенням його політикою, а об'єктивна передумова становлення і розвитку нової системи господарювання, покликаної збалансувати соціально-економічні інтереси суспільства у просторі і часі [5, с. 4–5].

Література

1. Брич В. Л. Регулювання ринку праці: регіональні аспекти. – К.: НУЗРП, 1997. – 214 с.
2. Броварна Т. І. Роль регіональних центрів зайнятості у вирішенні ефективного працевлаштування вільної робочої сили // Матеріали науково-методичної конференції. "Проблеми регіональної підготовки спеціалістів". – Кривий Ріг. – КТУ. – 2000. – С.95–96.
3. Регіональний прогноз структурних зрушень в зайнятості населення України в галузях і сферах економіки по формах власності на період до 2000р. – К., 1995. – 63 с.
4. Оцінка пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці: Методичні рекомендації // Авт. кол. С. І. Бандура та ін. За ред. С. І. Дорогунцова (АН України Інститут соціології). – К., 2001. – 98 с.
5. Дамбуева Р. Регулирование рынка труда: программно-целевой подход // Человек и труд. – 2002. – №9. – С.4–6.

РИНОК ПРАЦІ І ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Глобальна міграційна рухливість населення і чималі міграційні переміщення трудових ресурсів як усередині країни, так і за її межі яскраво відзеркалюють ту ситуацію, що склалась нині у країні на національному і регіональних ринках праці.

Як показують статистичні дані, з кожним роком ситуація на ринку праці України стає все складнішою, хоча й відбуваються деякі позитивні зрушення. За матеріалами вибіркового обстежень з питань економічної активності населення, зайнятості та безробіття, проведеними Державним комітетом статистики України, рівень безробіття у країні дещо зменшився і становив у 2001 р. – 4,2%, 2002 – 3,7%, 2003 р. – 3,8%, але ситуація на ринку праці залишається напруженою [1, с. 399].

Зростання чисельності зайнятого населення відбувається на фоні зростання потреби підприємств, установ та організацій у робітниках і службовцях, а кількість безробітних поступово зменшується (див. табл. 1). Зростання потреби у працівниках відбулося внаслідок плинності кадрів, їхнього перерозподілу до сфери економічної діяльності з більш високим рівнем доходів.

Таблиця 1
Основні показники ринку праці України у 2001–2003 рр.
(тис. чол.)

Показник	Рік		
	2001	2002	2003
Економічно активне населення	22755,0	22701,7	22614,2
Зайняті	20238,1	20400,7	20554,7
Безробітні	2516,9	2301,0	2059,5
Економічно неактивне населення	13528,9	13582,2	13669,6
Попит на робочу силу	68,2	96,9	123,9
Навантаження на одне робоче місце	17	11	9

Однак негативним явищем є диспропорції у структурі попиту та пропозиції на ринку праці. Зокрема, у зростанні попиту на робочу силу протягом 2001–2003 рр., характерним є те, що переважна більшість вільних робочих місць розрахована на працівників низької кваліфікації, а у структурі пропозиції на ринку праці переважають особи з вищою та професійно-технічною освітою. Неприпустимим є те, що на ринку праці має місце використання висококваліфікованих працівників на робочих місцях, що не вимагають професійної підготовки.

Важливим показником співвідношення попиту і пропозиції є навантаження на одне вільне робоче місце. На ринку праці України цей показник коливається від 30 осіб на одне місце у 1998 р. до 9 у 2003 р. [1, с. 385].

Процес реформування економіки в Україні впливає не тільки на ринок праці, він невпинно змінює структуру трудових ресурсів. Розвиваються нові технології, які прямо впливають на попит якісної робочої сили. Внаслідок цього частина працівників за своїми професійно-кваліфікаційними характеристиками не відповідає вимогам нової економічної ситуації і стають "зайвими" на ринку праці.

Економічні трансформації ведуть до збільшення структурного безробіття, адже спад виробництва може відбуватись в одній сфері, галузі, районі, а зростання – в іншій. Всі ці процеси динамічно змінюють ситуацію на ринку праці регіонів, що спонукає економічно активне населення до професійної і територіальної мобільності.

Отже, мотивом як міжпрофесійної мобільності, так і внутрішньодержавної та міждержавної трудової міграції є бажання працівників знайти відповідне місце праці, тому кожна із цих мобільностей можна назвати трудовою. Трудова мобільність є важливим саморегулятором ринку праці і пов'язана із значними змінами у складі та чисельності трудових ресурсів як організацій, так і регіонів, а також країни у цілому. Найважливішими напрямками трудової мобільності є:

- міжпрофесійна у рамках регіону;
- міжрегіональна у рамках країни;
- міждержавна у вигляді зовнішньої трудової міграції.

У сучасних умовах міжпрофесійна мобільність притаманна більшою мірою країнам з розвиненою ринковою економікою. Суть її полягає у зміні працівниками своїх професій і

спеціальностей з метою зміни місця роботи всередині своєї організації або за її межами, працевлаштування в іншій організації. Значне її посилення в останні десятиріччя ХХ ст. зумовлене швидкими темпами НТП та інформаційною революцією [2, с. 70].

Різні регіони країни відрізняються можливостями щодо працевлаштування людей, які потребують роботи. І саме цим зумовлена міжрегіональна трудова мобільність і міжрегіональна трудова міграція населення. У цих умовах відбувається відтік із регіонів з меншими у регіони з більшими можливостями працевлаштування, тобто з менш напруженою ситуацією на ринку праці.

Можливості країни щодо забезпечення роботою своїх громадян, а також громадян інших країн залежить від рівня її економічного розвитку. Тому міждержавна трудова міграція відбувається з недостатньо розвинених, а особливо – слабкорозвинених країн, у країни з високорозвиненою економікою.

В умовах ринкових перетворень, якими охоплена економіка України, позитивна роль усіх зазначених напрямів трудової мобільності населення як саморегуляторів ринку праці, який ще тільки формується є надзвичайно великою. Висока трудова мобільність населення сприяє забезпеченню його роботою, а отже, й засобами до існування. Крім того, вона знижує напруженість на регіональних і загальнодержавних ринках праці, сприяє якомога кращому задоволенню потреби у трудових ресурсах тих виробництв, які відроджуються або заново формуються.

Невід'ємною складовою трудової мобільності населення будь-якої країни є його територіальні переміщення для пошуку нового місця роботи. Трудова міграція, як і будь-яка інша міграція населення впливає на якісний і професійний склад робочої сили, загальний обсяг пропозиції на регіональних ринках праці. Тобто міграція населення, як процес переміщення людей у просторі стосовно сучасного стану українського ринку праці, забезпечує формування кількісних і якісних параметрів ринку робочої сили, оскільки приплив у той чи інший регіон країни і відплив населення з визначеними соціально-демографічними, соціальними і фаховими характеристиками неминуче відображається на чисельності і складі всього населення і, таким чином, на показник пропозиції робочої сили. У цей час міграція

населення може служити досить ефективним практичним інструментом регулювання ринків праці – як регіональних, так і загальнодержавних, що сприяє збалансованості між попитом і пропозицією робочої сили за рахунок стимулювання територіальної мобільності населення у потрібному напрямі. Чим більша інтенсивність територіального руху працездатного населення, тим швидше і більше незайнятих громадян будуть знаходити собі нові робочі місця, і тим нижчий рівень фрикційного і структурного безробіття буде у регіоні і в країні у цілому [3, с. 7].

Включно до 1993 р. Україна постійно мала додатне сальдо міждержавної міграції населення, причому найбільшого значення міграційний приріст досяг у 1992 р. – 288,1 тис. осіб, а починаючи з 1994 р., міграційне сальдо у нашій країні щорічно від'ємне. Так, якщо у 1993 р. до України з інших країн прибуло 356,6 тис. осіб, а вибуло з неї до інших країн 307,0 тис. осіб, то у 2003 р. число вибулих з України становило 786243 тис. осіб, а кількість прибулих – 762033 тис. осіб; сальдо міграції є від'ємне і нараховує -24210 тис. осіб [1, с. 374].

Протягом останніх десяти років спостерігається активний виїзд жителів сільської місцевості до міст, що спричинено занепадом сільського господарства і неможливістю забезпечити достатній рівень матеріального добробуту.

Проведений аналіз трудової мобільності населення України показує, що є реальні можливості підвищення її рівня. Стосовно такого напрямку, як міжпрофесійна мобільність, то найважливіше значення має державна політика зайнятості на загальнонаціональному і регіональному ринках праці. Надзвичайно позитивну роль у цьому здатна відіграти державна підтримка малого бізнесу і підприємництва, державне забезпечення успішного проведення грошової приватизації виробничо-господарських суб'єктів, легалізація тіньової економіки, задіяння тіньових капіталів громадян для відродження народного господарства країни, підвищення привабливості національної економіки для іноземних інвестицій [4, с. 47].

Отже, гнучкість ринку праці передбачає високу мобільність (професійну, територіальну) робочої сили. Високий ступінь зайнятості має забезпечуватися створенням нових робочих місць у конкурентоспроможних галузях.

Література

1. Аналітично-статистичний збірник. Ринок праці України у 2003 році. – К., 2003. – 631 с.
2. Приймак В. Трудова мобільність України і регіональні ринки праці // Регіональна економіка. – 2001. – №4. – С.76–82.
3. Романюк М. Розвиток ринку праці України в контексті регулювання міграції населення // Україна: аспекти праці. – 1999. – №5. – С.5–10.
4. Близнюк В. Ринок праці – це передусім мобільність // Віче. – 2002. – №6. – С.46–47.

ВПЛИВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬООБЛАСНИХ РЕГІОНІВ (основи методики дослідження)

Дослідження впливу промислового виробництва на соціальний розвиток регіонів низового рівня передбачає декілька етапів.

Перший етап – встановлення рівня промислового розвитку районів. Із цією метою необхідно проаналізувати:

1. Розміри і динаміку зосередження промислового виробництва у регіонах, а саме:

- фактори зосередження промислового виробництва, зокрема природні (мінерально-сировинні, лісові, водні та інші ресурси), демографічні (демографічний і трудовий потенціал), економічні (потенціал основних промислово-виробничих фондів /ОПВФ/, інвестиційний та інноваційний потенціали, розвиток форм організації виробництва);

- розміри (масштаби) зосередження промислового виробництва у регіонах. Для цього необхідно обчислити:

а) частку промислового виробництва, яка припадає на кожен регіон. Слід, однак, мати на увазі, що цей показник не характеризує повною мірою рівень промислового розвитку регіонів, оскільки вони можуть істотно різнитися за площею та кількістю населення. У зв'язку із цим важливо обчислити відносні показники зосередження промислового виробництва, зокрема:

б) рівень територіальної концентрації виробництва. Конкретно можна використати усереднений показник щільності обсягів виробництва продукції, чисельності промислово-виробничого персоналу (ПВП) та вартості ОПВФ на одиницю площі. Його можна виразити у відносних одиницях за такою формулою:

$$I_{TK} = \frac{(T + F + Z)}{S} / 3,$$

де T , F , Z , S – питома вага низового регіону в області за показниками, відповідно, товарної продукції, вартості ОПВФ, чисельності ПВП та площі.

Наведені показники доцільно використати для складання кривої Лоренца та розрахунку індексів локалізації виробництва (стосовно частки населення регіону);

- динаміку промислового зростання регіонів. Основу такого дослідження складає аналіз індексів динаміки, темпів зростання та приростів промислового виробництва у регіонах за певний період;

- рівень індустріалізації регіону. Для цього слід знайти частку валового внутрішнього продукту регіону, яка створюється у промисловості, і провести ранжування регіонів за цим показником.

2. Особливості диверсифікації галузевої структури промисловості регіонів та зосередження галузей з виробництва товарів народного споживання (ТНС). Для виявлення особливостей диверсифікації галузевої структури промисловості регіонів необхідним є розрахунок низки коефіцієнтів, зокрема їх структури за масштабами розвитку окремих галузей, галузей важкої і легкої промисловості, виробництва групи "А" і групи "Б", галузей ефективного і неефективного регіонального зосередження тощо.

Для аналізу особливостей зосередження окремих галузей з виробництва ТНС прийнятними є відомі коефіцієнти душевого виробництва та локалізації. Ці коефіцієнти (за кілька років) дозволяють, крім того, зробити висновки і щодо зрушень у розміщенні виробництва ТНС в області.

3. Ефективність промислового виробництва регіонів. Для такого аналізу регіональна статистика наводить показники рентабельності промислового виробництва у розрізі адміністративних регіонів за кілька років. Отже, можна виявити динаміку регіонів за цим показником та проаналізувати регіональну структуру ефективності виробництва.

Рівень промислового розвитку регіонів, на нашу думку, найбільш репрезентативно характеризує система взаємопов'язаних часткових індексів (територіальної концентрації, локалізації, ефективності виробництва тощо):

$$P = I_1 \cdot I_2 \cdot \dots \cdot I_n.$$

де P – рівень промислового розвитку регіону; I_1, I_2, \dots, I_n – часткові індекси промислового розвитку регіону.

Другий етап – встановлення рівня соціального розвитку районів. На цьому етапі необхідно проаналізувати:

1. Рівень розвитку соціальної інфраструктури. Із цією метою доцільно, передусім, проаналізувати міжрегіональний розподіл основних фондів об'єктів соціальної інфраструктури. Для аналізу ж окремих видів соціальної інфраструктури важливе аналітичне значення мають спеціальні показники. Так, наприклад, про розвиток торгівлі у регіонах свідчать показники роздрібного й оптового товарообороту, торгова площа магазинів (у розрахунку на 10 тис. жителів) тощо.

Оскільки об'єктів соціальної інфраструктури досить багато, а показників, які їх характеризують ще більше, то логічно спочатку знайти узагальнені показники рівня розвитку окремих видів соціальної інфраструктури, а вже потім, перемноживши часткові індекси, – загальний показник рівня розвитку соціальної інфраструктури.

2. Передумови формування якісного працересурсного потенціалу та раціональність його використання. Для цього необхідним є аналіз динаміки чисельності трудових ресурсів, оцінка працересурсного потенціалу, вивчення його структури та розподілу зайнятих за видами діяльності.

Оцінка працересурсного потенціалу регіонів може даватися на основі відомих методик [1]. Але, враховуючи недостатність статистичної бази на рівні низових адміністративних регіонів, цей потенціал найчастіше представляють за допомогою кількісних характеристик трудових ресурсів та деяких якісних, зокрема частки працівників, які мають вищу і середню спеціальну освіту.

Для характеристики ринку праці необхідно визначити пропозицію робочої сили, попит на неї, кількість безробітних по регіонах. Визначення змін у структурі пропозиції і попиту дасть можливість встановити тенденції розвитку ринку праці, масштабність безробіття, а у подальшому – дозволить розробити систему заходів зі створення нових робочих місць, у т. ч. й у промисловості.

3. Рівень реальної оплати праці. Для його аналізу слід визначити розміри основної і додаткової зарплати, рівень мінімальної зарплати, середній рівень зарплати у регіонах та проаналізувати динаміку цих показників.

4. Забезпечення доступу населення до основних товарів і послуг, у т. ч. й промислових. Передусім з'ясується баланс

грошових доходів і витрат в асортименті та за ціною для різних категорій населення і домогосподарств (залежно від рівня доходів). Про забезпечення доступу населення (у розрізі регіонів) до основних товарів і послуг свідчать також показники товарообороту та обсягів надаваних послуг.

5. Екологічні умови проживання людей. Для цього необхідно проаналізувати міжрегіональні відмінності у викидах шкідливих речовин в атмосферне повітря по регіонах області від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території, у т. ч. за видами економічної діяльності та основними забруднюючими речовинами.

Третій етап – дослідження впливу промислового розвитку регіонів на їх соціальний розвиток. Таке дослідження ми пропонуємо проводити у розрізі елементів територіально-інтегративної та територіально-агломераційної структур. Як відомо, елементами першої структури виступають регіони з їх промисловим та демографічним "наповненням", а другої – форми зосередження промисловості та населення (системи розселення). Для встановлення взаємозв'язків між елементами першої структури найбільш доцільним є застосування кореляційного методу.

Виявлення взаємозалежностей між рівнями промислового і соціального розвитку у розрізі форм зосередження промисловості і населення найбільш продуктивне, на наш погляд, на основі моделі потенціалів полів тяжіння промисловості та розселення, яка виражається такою формулою:

$$V_j = P_j + \sum_{i=1}^{n-j} \frac{P_i}{D_{ji}},$$

де V_j – потенціал поля промислового (соціального) розвитку центрального (j -го) пункту регіону; P_j – рівень промислового (соціального) розвитку у центральному пункті, для якого вираховується потенціал; P_i – рівень промислового (соціального) розвитку в інших (крім j -го) центральних пунктах; D_{ji} – відстань від j -го центрального пункту до кожного з n (інших) центральних пунктів.

Значення і промисловості, і населення доцільно представити у вигляді картосхеми. Точки з однаковими значеннями на ній з'єднуються еквіпотенціальними лініями. У результаті одержує-

мо картосхеми "рельєфу" промислового розвитку території та зосередження (розселення) людей по території. Провівши "віднімання" статистичних поверхонь промислового і соціального розвитку, можна одержати залишкову регресійну поверхню, яка свідчитиме про ступінь їх взаємозв'язку у розрізі окремих промислових пунктів, центрів, вузлів та систем розселення.

Загалом комплексний аналіз рівнів промислового і соціального розвитку у розрізі адміністративних регіонів низового рівня дає можливість обґрунтувати пріоритети внутрішньообласної регіональної промислової та соціальної політики.

Література

1. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / Під заг. ред. М. І. Долішного, С. М. Злупка. – Ужгород: Карпати, 1997. – 422 с.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	3
Стрілець В.В. ІДЕОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	5
Кравченко П.А. ВЛАДНИЙ ДИСКУРС У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	10
Чешко В.Ф., Водолажская Л.В. БИОВЛАСТЬ, ГЛОБАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ СОЦИОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В "ОБЩЕСТВЕ РИСКА"	14
Соколов В.Н. ФЕНОМЕН ВЛАСТИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	19
Приходько С.М. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА	22
Нестеренко Г.О. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ	27
Гончаренко Н.І. ДЕМОКРАТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ	32
Довбня А.Н., Довбня Е.Н. КОНФЛИКТНОСТЬ ПРОЦЕССА ВХОЖДЕНИЯ УКРАИНЫ В МИРОВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО	37
Головіна Н.І., Кононенко Т.М. НОВА СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	42
Карим Эль Гуэссаб. АРАБО-МУСУЛЬМАНСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ	47
Петкова О.В. ИНФОРМАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	53
Богданова В.Е. РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТОВ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ	57
Гамідов В.М. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СВІТОГЛЯДНА СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	60
Зикін О.В. ОГЛЯД НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОБЛЕМИ РУШІЙНИХ СИЛ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІЙ ДУМЦІ ..	64
Шевченко О.С. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	68
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ	73
Хижняк Л.М. ЯКІСТЬ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	75

Лисица Н.М. СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ РЕКЛАМЫ В ЭПОХУ ТРАНСФОРМАЦИЙ	80
Решетило В.П. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ В ОБЩЕСТВЕННЫХ СТРУКТУРАХ: МЕСТО, РОЛЬ И ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ФУНКЦИИ	85
Проданова Л.В. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА І ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ	90
Белоусенко М.В. К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЫНОЧНОЙ ТАНСФОРМАЦИИ ИНСТИТУТОВ	95
Мазурок П.П., Герасименко А.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ТРАНЗИТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ	100
Кравченко Н.В., Полетаев Д.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН МІЖ ПРАЦЕЮ І КАПІТАЛОМ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	105
Артеменко І.А. ПРО ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	110
Маца К.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ СОБСТВЕННОСТЬ – ВЫСШАЯ ФОРМА СОБСТВЕННОСТИ	115
Байдак Т.М., Дворцова Е.Б. ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ	119
Гавриш В.М., Овчаренко В.В. СЕРЕДНІЙ КЛАС І МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ	123
Пустовіт Р.Ф. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРО ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ...	127
Вакуліна В.М., Пономарьов Ю.Ю. АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА АКСІОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ	133
Тюхтенко Н. А., Шапошников К. С. МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО- ОРІЄНТОВАНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК УСОБЛЕННЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИХ ПОГЛЯДІВ НА КОРПОРАТИВНО- ПРИВАТИЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ	137
Колісник О.В. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	141
Рендюк П.Г. НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	145
Безрук О.О. ОСОБЛИВОСТІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	150
Колядич О.І. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗАЙНЯТОСТІ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	155

Юрченко В.В. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МОБИЛЬНОСТИ	159
Соломка О.Н. ВЛИЯНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА РЕФОРМИРОВАНИЕ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ	163
Титарь О.А. МЕСТО ОБРАЗОВАНИЯ В КОМПЛЕКСНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	168
Колесник О.И. МОЛОДАЯ СЕМЬЯ – НЕОБХОДИМЫЙ ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ	172
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	175
Кушнір Л.М., Кушнір Л.Л. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ	177
Матюшенко І.Ю. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	181
Чичкало-Кондрацька І.Б., Коваль С.О. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ	186
Кузник Б.Я. РОЛЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ	191
Шупик І.І. ВНЕСОК ЖІНОЧОГО БІЗНЕСУ У СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ	195
Титаренко Л.М., Титаренко Т.Б. РЕГІОНАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНЕ ФОРМУВАННЯ	198
Захарченко В.І. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСАХ УКРАЇНИ	201
Шинкарук Л.В. СТРУКТУРА ЗАОЩАДЖЕНЬ ПО СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ	206
Артеменко Ю.А. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	210
Гермашевський М.М. СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИРІВНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	215
Броварна Т.І. СОЦІАЛЬНИЙ ОРІЄНТИР РЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ	219
Большая О.В. РИНОК ПРАЦІ І ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	224
Копер Н.Є. ВПЛИВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬООБЛАСНИХ РЕГІОНІВ (основи методики дослідження)	229

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Том 2

Наукове видання

Комп'ютерна верстка О. Мозок

Здано на складання 10.04.2004.

Підписано до друку 28.04.2005.

Формат 60 x 84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Таймс.

Друк офсет. Ум. друк. арк. 13,8. Ум. фарб-відб. 14,2 .

Тираж 100. Зам. №

Поліграфічний центр "Скайтек",
38751, Полтавська обл., Полтавський р-н, с.Розсошенці,
вул. Горбанівська, 1

Свідоцтво про внесення до держ. реєстру

ДК № 248 від 16.11.2000.

Поліграфічний центр
«СКАЙТЕК»

книжки, мстодички, грамоти, візитки, журнали, буклети

верстка, дизайн, офсетний і трафаретний друк, ламінування, брошурування

**Полтавський р-н,
с. Розсошенці,
вул. Гобранівська, 1.
Тел./факс:
(0532) 59-04-08,
59-21-46.
E-mail:
skytec@privat-online.net**

